

Sociaal en Cultureel Planbureau

Gelijk verdeeld?

Een verkenning van de taakverdeling
bij LHB-stellen

Gelijk verdeeld?

Een verkenning van de taakverdeling bij LHB-stellen

Anne Roeters
Floor Veerman
Eva Jaspers

Het Sociaal en Cultureel Planbureau is een interdepartementaal, wetenschappelijk instituut, dat – gevraagd en ongevraagd – sociaal-wetenschappelijk onderzoek verricht. Het SCP rapporteert aan de regering, de Eerste en Tweede Kamer, de ministeries en maatschappelijke en overheidsorganisaties. Het SCP valt formeel onder de verantwoordelijkheid van de minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

Het SCP is opgericht bij Koninklijk Besluit op 30 maart 1973. Het Koninklijk Besluit is per 1 april 2012 vervangen door de ‘Regeling van de minister-president, Minister van Algemene Zaken, houdende de vaststelling van de Aanwijzingen voor de Planbureaus’.

© Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag 2017

SCP-publicatie 2017-15

Opmaak binnenwerk: Textcetera, Den Haag

Figuren: Mantext, Moerkapelle

Vertaling samenvatting: AVB-vertalingen, Amstelveen

Omslagontwerp: Textcetera, Den Haag

Foto omslag: Amber Beckers, Hollandse Hoogte

ISBN 978 90 377 0832 5

NUR 740

Copyright

U mag citeren uit SCP-rapporten, mits u de bron vermeldt.

U mag SCP-bestanden op een server plaatsen mits:

- 1 het digitale bestand (rapport) intact blijft;
- 2 u de bron vermeldt;
- 3 u de meest actuele versie van het bestand beschikbaar stelt, bijvoorbeeld na verwerking van een erratum.

Data

SCP-databestanden, gebruikt in onze rapporten, zijn in principe beschikbaar voor gebruik door derden via DANS www.dans.knaw.nl.

Contact

Sociaal en Cultureel Planbureau

Postbus 16164

2500 BD Den Haag

www.scp.nl

info@scp.nl

Via onze website kunt u zich kosteloos abonneren op een elektronische attendering bij het verschijnen van nieuwe uitgaven.

Inhoud

Voorwoord	5
Samenvatting	6
1 Inleiding	8
2 Literatuurstudie	11
2.1 Onderzoek naar de taakverdeling bij LHB-stellen	11
2.2 Traditionele verklaringen voor de totstandkoming van de taakverdeling	13
2.3 Tot slot	16
3 Onderzoeksopzet	17
3.1 Opzet van de kwantitatieve studie	17
3.2 Opzet van de kwalitatieve studie	18
4 Verdeling van arbeid bij stellen van gelijk/verschillend geslacht	20
4.1 Achtergrondkenmerken	20
4.2 Betaald werk	21
4.3 Huishoudelijke taken	23
4.4 Normen over gender en gelijkheid	24
4.5 Tot slot	29
5 De ervaringen van stellen van gelijk geslacht	30
5.1 Inleiding	30
5.2 Korte achtergrondschets van de geïnterviewde stellen	31
5.3 Los van traditionele genderrollen	31
5.4 Streven naar gelijkheid, maar het hoeft niet fiftyfifty	33
5.5 Barrières en mogelijkheden voor taakverdeling	35
5.6 Tot slot	35
6 Slot	37
6.1 Conclusies	37
6.2 Kanttekeningen en suggesties voor verder onderzoek	38
6.3 Maatschappelijke implicaties	39

Summary	41
Bijlage A (te vinden op www.scp.nl bij deze titel)	
Literatuurlijst	43
Publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau	46

Voorwoord

Onderzoek naar de verdeling van betaalde arbeid en onbetaalde arbeid (zorg en huishouden) laat consistent zien dat mannen meer werken en vrouwen een groter deel van de huishoudelijke en zorgtaken op zich nemen. Dit komt ook duidelijk naar voren in de Emancipatiemonitor en Tijdsbestedingsrapporten van het Sociaal en Cultureel Planbureau. Daaruit blijkt dat de taakverdeling in betaald werk, onbetaald werk en vrije tijd nog sterk de traditionele rolpatronen tussen mannen en vrouwen (her)bevestigt.

In Nederland weten we redelijk veel over de taakverdeling bij heteroseksuele stellen, maar heel weinig over de taakverdeling bij stellen van gelijk geslacht. Toch bestaat een substantieel deel van de huishoudens uit twee mannen of twee vrouwen, en de taakverdeling en de manier waarop deze in de afwezigheid van genderverschillen tot stand komt, werpt licht op de rol van normen over gender.

Aan de hand van een literatuurstudie, onderzoek met vragenlijsten en een klein kwalitatief onderzoek verkent dit rapport hoe stellen van gelijk geslacht betaalde en onbetaalde arbeid verdelen. Uit deze verkenning komt naar voren dat ook stellen van gelijk geslacht zich deels voegen naar maatschappelijke ideeën over de participatie van mannen en vrouwen in betaalde en onbetaalde arbeid. Vrouwen werken bijvoorbeeld vaak deeltijd, ongeacht het geslacht van hun partner. Tegelijkertijd lijken stellen van gelijk geslacht betaalde en onbetaalde arbeid gelijkter te verdelen dan heteroseksuele stellen. Er zijn aanwijzingen dat stellen van gelijk geslacht bij de totstandkoming meer uitgaan van gelijkheid en specifieke voorkeuren. Dit komt deels doordat zij zich niet in traditionele rolpatronen kunnen voegen, maar kan ook samenhangen met de progressieve netwerken waarin ze zich doorgaans bewegen.

Dit rapport is een eerste verkenning van de taakverdeling bij Nederlandse stellen van gelijk geslacht. We hopen dat deze inzichten aanknopingspunten bieden om mogelijke barrières bij de totstandkoming van die taakverdeling tussen partners bespreekbaar te maken en zo nodig te slechten.

Prof. dr. Kim Putters
Directeur Sociaal en Cultureel Planbureau

Samenvatting

Dit rapport heeft op basis van Nederlandse gegevens in kaart gebracht hoe stellen van gelijk geslacht betaalde en onbetaalde arbeid (zorg en huishouden) verdelen en hoe deze verdeling tot stand komt. Allereerst is onderzocht of betaald en onbetaald werk door stellen van gelijk geslacht gelijk(er) worden verdeeld dan door heteroseksuele stellen. Eerder onderzoek naar stellen van gelijk geslacht suggereert dat dit het geval is. Deze onderzoeken zijn echter vooral kwalitatief van aard en richten zich op Amerikaanse vrouwenstellen. Uit een analyse van Nederlandse vragenlijstdata komt het beeld naar voren dat stellen van gelijk geslacht betaalde en onbetaalde arbeid gelijk(er) verdelen dan heteroseksuele stellen. Partners van gelijk geslacht hebben relatief vaak hetzelfde type baan (beiden werken bv. voltijd). De verschillen bij de verdeling van onbetaalde arbeid zijn iets minder duidelijk, maar vooral samenwonende vrouwen lijken huishoudelijke taken gelijk(er) te verdelen dan heteroseksuele stellen. Omdat de gegevens over de verdeling van huishoudelijke taken niet heel gedetailleerd zijn, is het denkbaar dat meer subtiele verschillen tussen de stellen niet goed blootgelegd zijn. De verschillen tussen mannenstellen en vrouwenstellen zijn klein. Zo is de mate van gelijkheid tussen partners in betaalde werkuren ongeveer even groot en verdelen ze (onbetaalde) huishoudelijke taken even (on)gelijk. Toch is het opvallend dat de partners van mannenstellen vaak beiden voltijd betaald werk verrichten en dat er in huishoudens met twee vrouwen vaak door beide partners in deeltijd wordt gewerkt. Op basis van de vragenlijstdata is ook naar verschillen in houdingen met betrekking tot betaalde en onbetaalde arbeid gekeken. Deelnemers met een partner van gelijk geslacht hadden in een aantal opzichten progressievere houdingen dan deelnemers met een partner van een ander geslacht. In vergelijking met heteroseksuelen zagen zij bijvoorbeeld moeders graag iets meer uren werken – hoewel nog steeds minder uren dan vaders – en zijn ze het minder vaak eens met de stelling dat vrouwen beter geschikt zijn om voor hulpbehoevende naasten te zorgen. Mensen met een partner van gelijk geslacht hebben ook progressievere houdingen wat betreft gelijkheid in relaties en vinden het bijvoorbeeld belangrijk dat ieder de helft van het huishoudensinkomen verdient. Deze houdingen zijn mogelijk een van de verklaringen voor de gelijkere taakverdeling bij stellen van gelijk geslacht.

In het tweede deel van dit rapport is de aandacht verlegd naar de manier waarop stellen van gelijk geslacht over de verdeling van betaalde en onbetaalde arbeid spreken. Hierbij is in het bijzonder in kaart gebracht hoe de taakverdeling volgens deze stellen tot stand is gekomen. Dit is gedaan aan de hand van een klein kwalitatief onderzoek onder twaalf stellen van gelijk geslacht. In de gesprekken die zijn gevoerd, kwamen drie thema's naar voren. Allereerst benadrukten veel van de geïnterviewde stellen dat de individuele voorkeuren en standaarden van de partners bepalend zijn voor de manier waarop ze betaalde en onbetaalde arbeid onderling verdelen. Degene die een bepaalde taak (bv. koken) het leukst of minst vervelend vindt, neemt hier de meeste verantwoordelijkheid voor. Ten tweede komt naar voren dat er veel waarde aan een gelijke verdeling wordt gehecht. Dit betekent niet

dat beide partners evenveel moeten werken of dat er om de beurt wordt gekookt. Wel vindt men het belangrijk dat beide partners werken én bijdragen aan zorg en huishouden. Hiermee zetten sommigen zich af tegen de traditionele verdeling die ze bij hun ouders en bij heteroseksuele stellen in hun omgeving zien. De stellen benadrukken ook dat ze dit gelijkheidsideaal in hun (vaak progressieve) sociale netwerk terugzien. In de derde plaats kwamen in de interviews een aantal meer praktische overwegingen terug die de taakverdeling kleuren en die (volgens de stellen) afwijkingen van het gelijkheidsideaal verklaren. Hoewel er zelden expliciet over economische overwegingen werd gesproken, zeiden sommige stellen dat het huishoudensbudget mede bepaalde dat een van de partners meer werkte dan anders het geval zou zijn geweest. Ook de baankenmerken speelden een rol: veel van de mannen en vrouwen die zijn geïnterviewd, werkten in de ‘zachtere’ sectoren zoals cultuur en onderwijs. Binnen deze banen bestond veel flexibiliteit om tijdelijk of voor een langere periode het werk op de thuissituatie af te stemmen.

De bevindingen uit de literatuurstudie en het veldonderzoek suggereren dat mensen met een partner van gelijk geslacht zich minder naar rolverwachtingen voegen. Zij kunnen in hun taakverdeling minder aansluiten bij traditionele rolpatronen, maar hechten ook veel belang aan gelijkheid. De bevinding dat de taakverdeling bij deze stellen gelijk is dan bij stellen van verschillend geslacht, zou erop kunnen wijzen dat er bij deze mannen die samenwonen met een man meer ruimte is voor onbetaald werk zoals zorg en huishouden en dat deze vrouwen die samenwonen met een vrouw meer ruimte hebben om betaalde arbeid te verrichten. Tegelijkertijd werken vrouwen in het algemeen minder uren dan mannen, ongeacht het geslacht van hun partner. Dit suggereert dat, ook als taken thuis eerlijker worden verdeeld, de arbeidsmarktparticipatie van vrouwen achterblijft bij die van mannen.

1 Inleiding

De manier waarop stellen betaalde arbeid en onbetaalde arbeid (zorg en huishouden) onderling verdelen, houdt niet alleen huishoudens, maar ook onderzoekers en beleidsmakers bezig. Minister Bussemaker stelt bijvoorbeeld dat het belangrijk is dat mannen en vrouwen huishoudelijke en zorgtaken gelijk verdelen, omdat dit de participatie van vrouwen op de arbeidsmarkt zou stimuleren (TK 2015/2016a). Hoewel er in het maatschappelijke en wetenschappelijke debat vooral over de taakverdeling tussen mannen en vrouwen wordt gesproken, zijn er ook huishoudens waarin beide partners hetzelfde geslacht hebben. De taakverdeling bij deze groep heeft in Nederland tot nu toe weinig aandacht van beleidsmakers en onderzoekers gekregen. Dit is opvallend, omdat het een groep van een substantiële omvang betreft: naar schatting voelt 4% tot 7% van de Nederlandse bevolking zich enkel of ook tot seksegenoten aangetrokken. Ongeveer de helft van deze groep woont samen met een partner (Kuyper 2016: 47-48).

Het is goed denkbaar dat kennis over heteroseksuele stellen niet een-op-een toepasbaar is op de situatie van stellen van gelijk geslacht. Bij heteroseksuele stellen wordt de verdeling van betaalde en onbetaalde arbeid nog altijd sterk bepaald door gender: vrouwen besteden meer tijd aan de zorg voor anderen en het huishouden, en mannen werken meer uren betaald (Portegijs en Van Brakel 2016). Zo'n verdeling – op basis van gender – is in huishoudens met twee partners van gelijk geslacht vanzelfsprekend niet mogelijk. Wat betekent dit voor de manier waarop deze stellen betaalde en onbetaalde arbeid verdelen? Specialiseert bij deze stellen een van de partners zich in betaald werk terwijl de ander meer verantwoordelijkheid voor de zorgtaken en het huishouden neemt? Of verdelen ze betaalde en onbetaalde arbeid gelijkier doordat ze bijvoorbeeld beiden veel willen werken of zorgen?

Verklaringen voor de ongelijke taakverdeling onder mannen en vrouwen kunnen grofweg worden ingedeeld in economische verklaringen (bv.: mannen hebben een hoger uurloon en werken daarom meer) en sociologische verklaringen, die de rol van gendernormen centraal stellen (bv.: van vrouwen wordt verwacht dat ze zorgzamer zijn). Door naar mensen met een partner van gelijk geslacht te kijken, kan worden nagegaan hoe bepalend gender voor de verdeling van betaalde en onbetaalde arbeid is en in hoeverre economische factoren een rol spelen.

Dit rapport is niet alleen interessant omdat het zicht biedt op de specifieke groep mensen met een partner van gelijk geslacht. Onderzoek naar stellen van gelijk geslacht kan ook nieuw licht werpen op de manier waarop de verdeling van arbeid bij heteroseksuele stellen tot stand komt. Kennis over de overwegingen en barrières die een rol spelen bij de totstandkoming van de verdeling van betaalde en onbetaalde arbeid is ook interessant vanuit een beleidsperspectief. Deze taakverdeling vindt voornamelijk in de privésfeer plaats: partners beslissen samen hoe ze dit regelen en de overheid staat hier grotendeels buiten. Toch ziet het emancipatiebeleid een gelijke verdeling van huishoudelijke en zorgtaken als een manier om vrouwen te stimuleren om hun arbeidsduur uit te breiden. Vanuit dit perspec-

tief is het interessant om na te gaan welke beslissingen partners maken over de verdeling van betaalde en onbetaalde arbeid en hoe ze hiertoe komen. Met inzicht in de overwegingen en barrières kan beter worden doordacht wat nodig is om tot een gelijke verdeling van arbeid te komen.

Het voornaamste doel van dit rapport is om te beschrijven hoe LHb-stellen betaalde en onbetaalde arbeid verdelen. Eerder onderzoek naar de taakverdeling bij deze stellen is vooral in de Verenigde Staten uitgevoerd, was vooral kwalitatief van aard en heeft zich voornamelijk op de specifieke groep lesbische vrouwen met kinderen gericht. Het onderhavige rapport onderzoekt hoe gelijk of ongelijk Nederlandse LHb-stellen betaalde en onbetaalde arbeid verdelen en hoe dit zich verhoudt tot de verdeling bij heteroseksuele stellen. In aanvulling hierop is met een aantal van deze stellen gesproken over de manier waarop ze betaald werk en zorg/huishouden hebben geregeld en hoe ze tot deze verdeling zijn gekomen. Hiermee is enig zicht te verkrijgen in de context waarbinnen de verdeling van betaalde en onbetaalde arbeid bij stellen van gelijk geslacht tot stand komt.

Dit rapport beantwoordt twee onderzoeksvragen:

- Verdelen stellen van gelijk geslacht betaalde en onbetaalde arbeid gelijk dan stellen van verschillend geslacht?
- Welke overwegingen spelen volgens stellen van gelijk geslacht mee bij de manier waarop ze betaalde en onbetaalde arbeid verdelen?

Dit rapport is een verdieping van de *Emancipatiemonitor 2016*. Omdat de Emancipatiemonitor als voornaamste doel heeft om de voortgang van de vrouwenemancipatie in kaart te brengen, wordt hierin over het algemeen weinig onderscheid gemaakt tussen mensen met een partner van gelijk geslacht en mensen met een partner van het andere geslacht. In eerdere jaren was het ook niet mogelijk om specifiek naar deze groep te kijken, omdat de gebruikte datasets onvoldoende respondenten met een partner van gelijk geslacht bevatten. In 2016 is er bij het verzamelen van de data voor de Emancipatie-opinies (EMOP) (die voor iedere Emancipatiemonitor worden verzameld) naast de standaard toevalssteekproef ook gericht geworven onder respondenten met een partner van gelijk geslacht. Hierdoor is het nu mogelijk om vergelijkingen te maken tussen respondenten met en zonder partner van gelijk geslacht. In de meest recente Emancipatiemonitor (die in december 2016 is verschenen) is dit op sommige punten al gedaan. Dit rapport bouwt hierop voort door meer de diepte in te gaan en te analyseren hoe mensen met een partner van gelijk geslacht betaalde en onbetaalde arbeid verdelen. Hiermee bevindt dit rapport zich ook op het terrein van onderzoek naar lesbische vrouwen, homoseksuele mannen, biseksuelen, transgenders en intersekse personen (LHTBI's). Eerdere rapporten van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) over deze groep hebben zich onder andere op gelijke behandeling en het welzijn van deze groep gericht en minder op aspecten van het dagelijks leven zoals de taakverdeling (zie bv. Kuyper 2016). In het vervolg van dit rapport spreken we over LHb'ers of mensen met een partner van gelijk geslacht. Op basis van de data kunnen we namelijk geen transseksuele en intersekse personen onderscheiden.

Dit rapport gaat in drie stappen na hoe samenwonende stellen van gelijk geslacht betaalde en onbetaalde arbeid verdelen: met een literatuurstudie, een kwantitatieve studie en een beperkt kwalitatief onderzoek onder stellen van gelijk geslacht. Internationaal is er behoorlijk veel onderzoek gedaan naar de taakverdeling bij mensen met een partner van verschillend en gelijk geslacht; in Nederland is dit onderzoek schaars. Om deze reden begint dit rapport met een overzicht van de literatuur (hoofdstuk 2). In hoofdstuk 3 wordt de onderzoeksopzet uiteengezet. Vervolgens worden in hoofdstuk 4 de conclusies uit de literatuurstudie naast de vragenlijstdata van het onderhavige onderzoek gelegd. In dit eerste deel van het rapport staat de eerste onderzoeksvraag centraal en is de verdeling van betaalde en onbetaalde arbeid en zorg bij stellen van gelijk en verschillend geslacht vergeleken met behulp van de EMOP-data uit 2016. Deze data zijn geen representatieve afspiegeling van de gehele bevolking, maar bieden wel een indruk van mogelijke verschillen tussen de groepen.

In hoofdstuk 5 komen de resultaten van een kwalitatieve studie onder twaalf samenwonende stellen van gelijk geslacht aan de orde. Aan de hand van interviews gaat dit hoofdstuk in op de tweede onderzoeksvraag. Interviews zijn bij uitstek geschikt voor het achterhalen van keuzeprocessen en geven in dit geval inzicht in de rol die economische hulpbronnen en gendernormen spelen bij het verdelen van betaalde en onbetaalde arbeid bij stellen van gelijk geslacht. Gezien het beperkte aantal interviews kunnen niet met zekerheid uitspraken worden gedaan over de manier waarop de verdeling van betaalde en onbetaalde arbeid bij (alle) LHB-stellen tot stand komt. Wel ontstaat een beeld van de mogelijke overwegingen die een rol spelen bij de taakverdeling binnen stellen van gelijk geslacht. In het slothoofdstuk (hoofdstuk 6) volgt een reflectie op de vraag wat deze verkenning van de taakverdeling bij LHB-stellen ons leert over de taakverdeling bij stellen van gelijk en verschillend geslacht, en komt ook het verband met het emancipatiebeleid aan de orde.

2 Literatuurstudie

Dit hoofdstuk geeft een overzicht van eerder onderzoek naar de taakverdeling bij stellen van gelijk geslacht en heteroseksuele stellen. Eerst komt het onderzoek naar de taakverdeling bij stellen van gelijk geslacht aan de orde: wat is er bekend over de manier waarop zij betaalde en onbetaalde arbeid verdelen? Vervolgens wordt besproken wat er in de literatuur bekend is over de totstandkoming van de verdeling van arbeid en de drie meest gebruikte verklaringen voor de ongelijke verdeling van arbeid tussen mannen en vrouwen. Daarna volgt wat dit zou kunnen betekenen voor de verschillen tussen stellen van gelijk en verschillend geslacht. Omdat de literatuur zeer uitgebreid is, is niet beoogd een compleet beeld te geven, maar wordt een breed beeld geschetst van de stand van zaken in de literatuur. Op basis hiervan worden verwachtingen voor Nederland geformuleerd.

2.1 Onderzoek naar de taakverdeling bij LHB-stellen

Binnen de groep LHB'ers sprake is er sprake van grote diversiteit. Mannenstellen en vrouwenstellen verschillen bijvoorbeeld van elkaar (Jaspers en Verbakel 2013) en ook wanneer alleen naar stellen van gelijk geslacht wordt gekeken, zien we een grote variëteit in taakverdeling (zie bv. Downing en Goldberg 2010). Het aantal onderzoeken naar mannelijke stellen is beperkt, waardoor van deze groep het minst bekend is. Naar samenwonende vrouwen is meer onderzoek gedaan, dat zich vooral richt op de verdeling van de zorg voor kinderen (Bos et al. 2007; Goldberg en Perry-Jenkins 2007; Malmquist 2015). Over het algemeen verdelen vrouwenstellen de zorg voor kinderen gelijk(er) dan heteroseksuele stellen. Wat betreft mannenstellen werd over het algemeen in de onderzoeken gevonden dat zij meer op heteroseksuele stellen dan op vrouwenstellen lijken in het vormgeven van hun relatie, en ook in bijvoorbeeld hun risico op echtscheiding (Moore en Stambolis-Ruhstorfer 2013). Hoewel er weinig studies zijn die heteroseksuele stellen direct met mannenstellen en vrouwenstellen hebben vergeleken, komen er in de literatuur drie thema's naar voren die specifiek bij stellen van gelijk geslacht spelen.

Allereerst lijkt de literatuur erop te wijzen dat LHB'ers vrij progressieve normen hebben over hoe mannen en vrouwen zich zouden moeten gedragen (Balsam 2004; Goldberg 2013; Jaspers en Verbakel 2013; Shechory en Ziv 2007). Dit is relevant, omdat deze normen ook gedrag thuis (bv. wie maakt er schoon?) en op het werk (bv. is voltijd- of deeltijdwerk de standaard?) voorschrijven. LHB'ers zouden volgens de literatuur de heteronormatieve normen loslaten of zelfs afwijzen, waardoor zij met hun gedrag hun mannelijkheid of vrouwelijkheid minder benadrukken dan heteroseksuelen. Volgens Goldberg (2013) worden LHB-stellen wel degelijk door heteronormatieve gendernormen beïnvloed, maar ervaren zij binnen hun relatie de ruimte om zelf invulling te geven aan hun gender. Bijvoorbeeld: een homoseksuele man die graag in deeltijd wil werken, zal mogelijk (misschien net als zijn heteroseksuele collega) op onbegrip van zijn werkgever stuiten, maar zijn partner zal

(misschien in tegenstelling tot de vrouw van zijn heteroseksuele collega) meer begrip hebben voor deze niet-traditionele keuze.

Ten tweede laat de literatuur zien dat LHb'ers – in vergelijking met heteroseksuelen – er veel waarde aan hechten dat partners betaalde en onbetaalde zorg gelijk verdelen (Blumstein en Schwartz 1983; Goldberg en Perry-Jenkins 2007; Shechory en Ziv 2007) en hier ook vaak naar handelen (Pyke en Coltrane 1996; Thompson en Walker 1989). Amerikaans onderzoek toont bijvoorbeeld aan dat de taakverdeling van vrouwenstellen sterk samenhangt met hun ideeën over gelijkheid in relaties (Chan et al. 1998; Patterson et al. 2004). De invloed van deze normen zou bij deze stellen ook sterker zijn dan bij heteroseksuele stellen. De precieze reden hiervoor is niet duidelijk, maar mogelijk is er minder sprake van statusverschillen doordat er geen genderhiërarchie is (Shechory en Ziv 2007). Ook kan het relatief hoge opleidingsniveau gedeeltelijk verklaren waarom deze groep een meer egalitaire houding heeft (Jaspers en Verbakel 2013; Kuypers 2016).

Een derde bevinding uit de literatuur is dat ook wanneer LHb'ers traditionele gendernormen hebben, zij de taken gelijkjer verdelen. LHb'ers kunnen zich minder aan traditionele rolverwachtingen conformeren doordat er minder mogelijkheden zijn om taken die volgens de gendernormen niet bij het eigen geslacht passen te vermijden (Blumstein en Schwartz 1983). Daarnaast leiden (in tegenstelling tot bij heteroseksuele stellen) traditionele gendernormen bij LHb-stellen juist tot een gelijkere taakverdeling. Wanneer beide partners een sterke voorkeur hebben voor taken die bij hun eigen genderrol aansluiten, zullen zij hier namelijk beiden veel tijd aan besteden en de overige taken gelijk verdelen of uitbesteden (Cannaerts 2016; Jaspers en Verbakel 2013).

Kader 1.1 Overwegingen bij het interpreteren van onderzoek naar de verdeling van betaalde en onbetaalde arbeid

Onderzoeken naar de verdeling van betaalde en onbetaalde arbeid verschillen wat betreft onderzoeksopzet en de maten die worden gebruikt. Dit kader geeft een kort overzicht van de belangrijkste verschillen. Inzicht in deze verschillen helpt bij het begrijpen, vergelijken en wegen van de onderzoeksbevindingen en biedt aanknopingspunten voor de opzet van de onderhavige studie.

Kwantitatief versus kwalitatief

Kwantitatieve onderzoeken maken gebruik van tijdsbestedingsdata en vragenlijsten, en hebben als voordeel dat ze een representatief beeld geven van de taakverdeling van stellen (Jaspers en Verbakel 2013). Kwalitatieve onderzoeken hebben als voordeel dat de onderzoeker gedetailleerdere informatie kan verzamelen en de mogelijkheid heeft om door te vragen.

Absolute versus relatieve tijdsbesteding

De meeste studies naar de verdeling van betaalde en onbetaalde arbeid stellen de vraag wie er meer werkt en/of wie er meer zorgt en in het huishouden doet (Fuwa 2004). Er zijn ook studies die de absolute tijd besteed aan arbeid en zorg/huishouden meten (Hook 2006). De achterliggende aanname is dat de verdeling van betaalde en onbetaalde arbeid gelijkjer wordt als mannen meer zorgen en vrouwen meer werken. Dit is een plausibele aanname, maar gaat niet altijd op. Mannen zijn bijvoorbeeld meer voor kinderen gaan zorgen in de laatste decennia, maar omdat vrouwen dit ook zijn gaan doen, is de genderongelijkheid in dat opzicht nauwelijks verschoven (Sayer 2005).

Dagboekdata versus schattingen

Metingen van de tijdsbesteding worden vaak gebaseerd op dagboekdata, maar kunnen ook gebaseerd zijn op schattingen van de respondent. Dagboekdata worden over het algemeen als meer precies en minder sociaal wenselijk gezien.

Individu versus huishoudniveau

Theorieën over de verdeling van betaalde en onbetaalde arbeid hebben allemaal betrekking op processen in het huishouden. Daarom zijn onderzoeken waaraan beide partners meedoen bijzonder waardevol (Bianchi en Milkie 2010; Bianchi et al. 2012). Toch zijn er veel studies die naar individuen kijken en ofwel de respondent naar informatie over de partner vragen of de partner geheel buiten beschouwing laten.

Definities van betaalde en onbetaalde arbeid

Om de verdeling van arbeid in kaart te brengen, is het van belang om naar het geheel van activiteiten op het terrein van betaalde en onbetaalde arbeid te kijken (Bianchi et al. 2012). In de praktijk richt een deel van de studies zich alleen op ofwel betaalde ofwel onbetaalde arbeid. Ook wordt het begrip 'zorg' verschillend ingevuld in de diverse studies. Soms wordt hier alleen huishoudelijk werk onder gerekend, terwijl andere onderzoeken ook of alleen de zorg voor kinderen meten. Recentelijk wordt ook mantelzorg meegenomen, maar dit is nog zeldzaam (Cloïn en Roeters 2016).

2.2 Traditionele verklaringen voor de totstandkoming van de taakverdeling

Om zicht te krijgen op de manier waarop de taakverdeling bij stellen van gelijk geslacht tot stand komt, is het nuttig uit het bredere onderzoek naar de totstandkoming van taakverdeling te putten. Dit onderzoeksveld heeft zich bijna uitsluitend op heteroseksuele stellen gericht en omvat grofweg twee perspectieven: een economisch en een sociologisch perspectief.

2.2.1 Economische verklaringen

Er zijn twee verklaringen die binnen de economische traditie vallen: het specialisatiemodel en het onderhandelingsmodel. Het specialisatiemodel is gebaseerd op het theoretische model de New Home Economics van Gary Becker en begin jaren tachtig geïntroduceerd in zijn boek *A treatise on the family* (Becker 1981). In dit boek past Becker economische modellen toe op een voor economen nieuw domein: het gezin. Hij vergelijkt huishoudens met fabrieken die de beschikbare tijd en hulpbronnen zo efficiënt mogelijk proberen in te zetten. Het lijkt contra-intuïtief om bij gezinnen van efficiëntie te spreken, maar Becker stelt dat huishoudens inkomen produceren (als er wordt gewerkt), maar ook huishoudelijke producten en welzijn (zoals avondmaaltijden en familie-uitjes). De opvoeding van kinderen wordt ook als een vorm van productie gezien: kinderen wier ouders veel tijd en aandacht in hen investeren, zouden gelukkiger zijn en beter functioneren. Om de productie van al deze 'goederen' te optimaliseren, is het volgens Becker rationeel en efficiënt als één partner zich in het huishouden en de zorg specialiseert en de ander in betaald werk. Specialisatie leidt tot de opbouw van vaardigheden en kennis. De partner die zich op betaald werk richt, heeft alle

tijd en aandacht voor zijn of haar carrière, terwijl de andere partner steeds behendiger kan worden in het huishouden en de zorg voor kinderen. Welke partner gaat werken en welke thuis blijft, hangt volgens Becker af van hun relatieve voordelen: degene met het hoogste uurloon kan zich het best specialiseren in betaald werk, terwijl degene die betere vaardigheden voor het huishouden en de zorg heeft zich het best daarop kan richten. Becker beargumenteert dat door biologische verschillen mannen vaker een voordeel hebben wat betreft arbeidsmarkt en vrouwen met betrekking tot zorg. Volgens Becker zijn huishoudens met alleen mannen of alleen vrouwen daarom minder efficiënt (Becker 1981: 38-39). Het onderhandelingsmodel (*bargaining model*) is gebaseerd op het idee dat partners over de taakverdeling onderhandelen (Blood en Wolfe 1960). Het uitgangspunt is dat de partner met de meeste hulpbronnen en status een sterkere onderhandelingspositie heeft en de verdeling van betaalde en onbetaalde arbeid beter naar zijn of haar hand kan zetten. Beide partners zouden onbetaalde arbeid zoals zorg en huishouden zo veel mogelijk willen vermijden en daarom proberen daarover te onderhandelen. De onderhandelingspositie van een individu hangt samen met het kapitaal dat hij of zij buiten het gezin verdient en zijn of haar alternatieven buiten het huishouden. Daarom wordt vaak naar hulpbronnen zoals inkomen, opleidingsniveau en beroepsstatus gekeken (Bittman et al. 2003; Evertsson 2014; Fuwa 2004; Ruppner 2010). Deze hulpbronnen komen sterk overeen met de hulpbronnen die volgens het specialisatiemodel voor een voordeel op de arbeidsmarkt zorgen. Maar terwijl Becker ervan uitgaat dat beide partners het algemeen belang van het gezin voor ogen houden, stellen de partners in het onderhandelingsmodel hun eigen belang voorop. Ook richten studies in deze traditie zich vooral op de verdeling van onbetaalde arbeid zoals huishouden en zorg, en is er minder aandacht voor betaald werk. Als kritiek op dit model stelt Gupta (2007) dat het totale inkomen van vrouwen belangrijker is dan het relatieve inkomen ten opzichte van hun partner. Vrouwen zouden betaald werk doen zodat ze hun inkomen kunnen gebruiken om zorg en huishoudelijk werk uit te besteden, niet om hun partner meer van dit onbetaald werk te laten doen.

2.2.2 Sociologische verklaringen

Tegenover de economische verklaringen staat een aantal sociologische verklaringen voor de taakverdeling tussen mannen en vrouwen. Binnen deze traditie staat de rol van socialisatie centraal. In de samenleving bestaan bepaalde verwachtingen over wat mannen en vrouwen zouden moeten doen en hoe stellen betaalde en onbetaalde arbeid zouden moeten verdelen. Mensen passen zich aan deze verwachtingen aan, omdat ze dit gedrag aangeleerd krijgen, omdat dit hun voorkeuren kleurt of omdat gedrag dat afwijkt van de norm door anderen wordt afgekeurd (Bittman et al. 2003). Hoewel verschillende typen normen vaak onder eenzelfde noemer worden gevangen, is het belangrijk om rolverwachtingen te onderscheiden van normen over gelijkheid in relaties.

Rolverwachtingen hebben betrekking op de invulling die aan het man-zijn of vrouw-zijn wordt gegeven. Bijvoorbeeld: vrouwen worden over het algemeen als zorgzaam en empathisch gezien, terwijl van mannen wordt verwacht dat ze sterk en dominant zijn (Ridgeway 2011). Ook wordt er vaak van uitgegaan dat vrouwen beter zijn in zorgtaken, terwijl man-

nen hogere werkambities zouden hebben (Poortman en Van der Lippe 2009). De overdracht van zulke normen vind plaats in het gezin van herkomst (meisjes krijgen bv. poppen en jongetjes autootjes), op school (van meisjes wordt aangenomen dat ze beter in talen en slechter in wiskunde zijn) en op het werk (werkgevers vragen nieuwe moeders of ze minder willen werken, terwijl nieuwe vaders meer verantwoordelijkheden krijgen). Als een gevolg van deze seksespecifieke rolverwachtingen zouden vrouwen zelf veel in het huishouden willen doen en de zorg voor kinderen op zich willen nemen, terwijl mannen het prettig zouden vinden om hun gezin financieel te kunnen onderhouden (Bianchi et al., 2012; Poortman en Van der Lippe 2009; Ridgeway 2011). Mannen en vrouwen geven dus via hun gedrag uiting aan de rolverwachtingen die vanuit de maatschappij zijn opgelegd. Dit mechanisme wordt ook wel *'doing gender'* genoemd (Evertsson 2014; Ferree 2010).

Een tweede groep normen die de verdeling van betaalde en onbetaalde arbeid kan beïnvloeden, zijn normen over gelijkheid in relaties. Lange tijd werd er weinig belang aan gelijkheid in relaties gehecht en waren veel mensen van mening dat een traditionele taakverdeling het beste was voor mannen, vrouwen en kinderen. Nog steeds wordt deze verdeling van taken door velen gezien als weliswaar ongelijk, maar eerlijk (Geerts en Roeters 2016; Kluwer et al. 2002). Mensen met meer progressieve en egalitaire normen hechten er daarentegen aan dat partners betaalde en onbetaalde arbeid gelijk verdelen (Davis en Greenstein 2009; Evertsson 2014).

2.2.3 Wat domineert? De economische versus de sociologische verklaring

Een veel bediscussieerde vraag in de literatuur is of de verdeling van betaalde en onbetaalde arbeid een kwestie van economische overwegingen is of dat deze is toe te schrijven aan rolverwachtingen over mannen en vrouwen. Wordt de taakverdeling tussen mannen en vrouwen gelijkter als vrouwen hoger opgeleid raken en meer gaan verdienen? Of blijven ideeën over hoe mannen en vrouwen zich thuis en op het werk moeten gedragen hen in een traditionele mal duwen? Eerder onderzoek is er nog slecht in geslaagd om de economische en sociologische verklaringen voor de verdeling van betaalde en onbetaalde arbeid uit elkaar te trekken. Beide verklaringen leiden namelijk tot de voorspelling dat mannen meer werken en vrouwen meer zorgen. Vanuit een economisch perspectief volgt dit uit de lagere uurlonen en zwakkere onderhandelingspositie van vrouwen. Vanuit een sociologisch perspectief is dit het gevolg van heersende denkbeelden over mannen en vrouwen en gelijkheid in relaties (Bianchi en Milkie 2010; Bittman et al. 2003; Hook 2017).

Enkele onderzoekers hebben een poging gedaan om de economische en sociologische verklaringen uit elkaar te trekken. Een klassieke studie in deze traditie is die van Bittman et al. (2003) met de titel *When does gender trump money?*. In deze studie stellen de onderzoekers de vraag wat er gebeurt met de verdeling van huishoudelijk werk als vrouwen meer gaan verdienen dan mannen. Volgens de economische modellen zou de man in die situatie meer in het huishouden gaan doen. Op basis van de sociologische ideeën over *doing gender* zou men dat echter niet verwachten. De onderzoekers vinden het meeste bewijs voor de laatste voorspelling. Naarmate het relatieve inkomen van vrouwen toeneemt ten opzichte van dat van hun partner, neemt hun aandeel in huishoudelijk werk af. Dit effect vlakt echter af en

slaat om zodra de vrouw meer gaat verdienen dan de man. De onderzoekers concluderen dat de sociologische verklaring in deze situatie domineert en dat mannen die minder verdienen dan hun partner minder in het huishouden doen om hun mannelijkheid te benadrukken en hun relatief lage inkomen te compenseren. Dit mechanisme wordt met de term *gender deviance neutralization* (GDN) aangeduid. Toch is het wetenschappelijke debat over de vraag of de invloed van maatschappelijke normen inderdaad sterker is dan die van economische factoren nog niet beslecht (Hook 2017).

2.3 Tot slot

De traditionele verklaringen voor de verdeling van betaald en onbetaald werk bieden een aantal aanknopingspunten voor het beantwoorden van de onderzoeksvragen in dit rapport, maar er blijven ook een aantal puzzels bestaan. Op basis van het economische perspectief is te verwachten dat stellen van gelijk geslacht net als heteroseksuele stellen voor een verdeling van arbeid kiezen waarbij een van de partners zich specialiseert in betaald werk, terwijl de ander zich meer richt op onbetaald werk zoals het huishouden en de eventuele zorg voor kinderen. De economische modellen zijn in principe genderneutraal, omdat ze de nadruk op de voordelen van partners leggen en geen uitspraken doen over normen en rolverwachtingen. Dit betekent ook dat stellen van gelijk geslacht betaalde en onbetaalde arbeid volgens dit perspectief niet gelijk (of ongelijker) verdelen dan heteroseksuele stellen. Vanuit het sociologische perspectief ligt het echter wel in de lijn der verwachtingen dat mannenstellen en vrouwenstellen betaalde en onbetaalde arbeid en zorg anders verdelen dan heteroseksuele stellen. Zoals in paragraaf 2.1 is besproken, heeft eerder onderzoek laten zien dat mensen met een partner van gelijk geslacht progressievere rolverwachtingen hebben en meer belang aan gendergelijkheid hechten. De economische redeneringen volgend, is het dus niet plausibel dat stellen van gelijk geslacht betaalde en onbetaalde arbeid gelijk verdelen dan heteroseksuele stellen, terwijl dit wel te verwachten zou zijn op basis van de sociologische redenering.

In de hoofdstukken die volgen, komt aan de orde hoe stellen van gelijk en verschillend geslacht betaalde en onbetaalde arbeid verdelen en hoe samenwonende mannenstellen en vrouwenstellen over de totstandkoming van deze taakverdeling spreken. Hiermee hopen we meer licht te werpen op de verklaringskracht van de economische en sociologische modellen.

3 Onderzoeksopzet

3.1 Opzet van de kwantitatieve studie

Dataset

Het kwantitatieve deel van dit onderzoek is gebaseerd op de enquête Emancipatie-opinies (EMOP) van het SCP. De data zijn in april en mei van 2016 door onderzoeksbureau GfK verzameld. Het onderzoeksbureau heeft hiervoor deelnemers uit hun consumentenpanel benaderd. Bij de bepaling van de steekproef van dit panel is er zo veel mogelijk voor gezorgd dat deze representatief is met betrekking tot leeftijd, geslacht, opleiding en regio. De vragenlijsten zijn schriftelijk of online ingevuld. De respons onder de panelleden die de vragenlijst online hebben ingevuld, was 63%. Voor de panelleden die de vragenlijst op papier hebben ingevuld, lag dit percentage op 62%.

Omdat er geen toevalssteekproef uit de gehele bevolking is getrokken, is de onderzoekspopulatie geen representatieve afspiegeling van de Nederlandse bevolking. Aangezien het om deelnemers van een langer lopend panel gaat, is het bovendien denkbaar dat huishoudens die drukbezet zijn met werk en/of zorgtaken ondervertegenwoordigd zijn, omdat de tijdsinvestering van deelname aan een panel voor hen te groot is. Tegelijkertijd zijn er geen redenen om aan te nemen dat dit de vergelijking tussen stellen van gelijk en verschillend geslacht vertekent. Toch is het bij het interpreteren van de resultaten belangrijk om voor ogen te houden dat de deelnemers aan het onderzoek geen representatief beeld geven van de gehele bevolking. Ook kunnen er geen uitspraken worden gedaan over hoe in het algemeen mensen met verschillende seksuele voorkeuren van elkaar verschillen. Omdat we naar de taakverdeling in huishoudens kijken, kijken we alleen naar stellen. Mensen in eenpersoonshuishoudens kunnen immers de taken niet verdelen. Een extra reden waarom de representativiteit beperkt is, is dat de respondenten uit een lopend consumentenpanel zijn geselecteerd.

Slechts een van de partners van elk stel heeft de vragenlijst ingevuld. We baseren ons op schattingen van de respondent: hij of zij is gevraagd naar de eigen werkuren en die van de partner en heeft een inschatting gemaakt van de verdeling van huishoudelijke taken. Omdat we de inschatting van de werkuren van de partner weten, kunnen we zowel naar de absolute als relatieve werkuren kijken. Met betrekking tot de verdeling van huishoudelijk werk weten we alleen wie er het meest doet en hebben we geen beeld van de absolute tijdsbesteding aan onbetaald werk. Ten slotte is er niet apart naar de verdeling van de zorg voor kinderen gekeken, omdat de groep respondenten met kinderen te klein was.

Selectie van respondenten

Met het oog op deze verdiepende studie zijn respondenten met een partner van gelijk geslacht oversampled. Dit betekent dat de kans dat ze werden benaderd voor het onderzoek groter was dan voor deelnemers zonder partner van gelijk geslacht. Uit het totaal aantal deelnemers van het onderzoek (2612 personen) zijn alleen de respondenten geselecteerd.

teerd die met een partner samenwonen (1824 personen). Dit omdat we graag willen weten hoe mensen betaalde en onbetaalde arbeid met hun partner verdelen. Omdat we geïnteresseerd zijn in de verdeling van *betaalde* arbeid, is vervolgens ook een leeftijdsgrens van 65 jaar gesteld. Hierdoor bleven er 1394 respondenten over.

Het onderzoeksbureau GfK heeft de selectie van respondenten met een partner van gelijk geslacht gebaseerd op de informatie die zij over het panel hadden. Ter controle is nagegaan of de seksuele voorkeur die mensen hebben genoteerd, overeenkomt met het geslacht van de partner zoals GfK dit heeft geregistreerd. Dit bleek in alle gevallen zo te zijn.¹ Zoals tabel 3.1 laat zien, had in de steekproef ongeveer een derde een partner van gelijk geslacht. Mannen en vrouwen zijn in dezelfde mate vertegenwoordigd. Bij iets minder dan de helft van de respondenten is er een kind aanwezig in het huishouden. De homoseksuele mannen vormen hierop een uitzondering: slechts een op de vijf heeft een kind. Omdat het absolute aantal vaders met een partner van gelijk geslacht zo klein is, wordt er in het vervolg van de analyses geen onderscheid gemaakt tussen mensen met en zonder kinderen. Wel wordt er in de verklarende analyses rekening gehouden met de eventuele aanwezigheid van kinderen. Er is geen informatie beschikbaar over de burgerlijke staat.

Tabel 3.1

Verdeling van de huishoudenstypen en de aanwezigheid van kinderen onder de respondenten van de vragenlijst, 2016 (n = 1394; in aantallen en procenten)

	aantal respondenten per groep	als aandeel van het totaal aantal respondenten	aantal respondenten met een kind	als aandeel van de hele groep ^a
man/heteroseksueel stel	478	34	211	44
vrouw/heteroseksueel stel	523	38	213	41
man/homoseksueel stel	197	14	40	20
vrouw/lesbisch stel	196	14	83	42

a De kans dat er een kind in het huishouden aanwezig is, is significant kleiner bij mannen met een partner van gelijk geslacht.

Bron: SCP (EMOP'16) ongewogen

3.2 Opzet van de kwalitatieve studie

Het kwalitatieve deel van dit onderzoek is gebaseerd op twaalf interviews. Deze interviews zijn semigestructureerd. Dit betekent dat een topiclijst met vooraf algemeen geformuleerde vragen tijdens de interviews de leidraad vormen. De interviewer wijkt van deze vragen af wanneer er bijvoorbeeld een toelichting op een antwoord nodig is. De interviews zijn afgenomen bij stellen van gelijk geslacht. Er is een gelijke verhouding tussen mannenstellen en vrouwenstellen en stellen met en zonder kinderen. Heteroseksuele stellen zijn niet geïnterviewd. Wel is in de interviews aan de stellen gevraagd in hoeverre ze verschillen zien tussen hun eigen situatie en die van heteroseksuele vrienden en kennissen. Er is geko-

zen om de partners van elk stel telkens samen te interviewen. Dit droeg bij aan het verkrijgen van inzicht in de verhouding tussen de partners en de wijze waarop de partners met elkaar over de taakverdeling communiceren. Een nadeel van deze manier van interviewen is dat respondenten zich mogelijk minder vrij voelden om opvattingen en wensen te uiten die afwijken van die van hun partner. Met toestemming van de respondenten zijn alle interviews bij de respondenten thuis afgenomen. Hierdoor was er een informele sfeer en konden respondenten vrij spreken over de taakverdeling binnen de relatie. Daarnaast bood de locatie een context van de huishoudelijke taakverdeling. Eventuele kinderen van de stellen waren niet aanwezig bij het interview.

De respondenten zijn geselecteerd via de zogenoemde ‘sneeuwbalmethode’. Dit betekent dat er vanuit het eigen netwerk van de onderzoekers contact is gezocht met stellen van gelijk geslacht en degenen die zijn geïnterviewd is gevraagd of ze andere potentiële deelnemers kennen. Deze methode is gebruikelijk in het kwalitatieve onderzoek. Het betekent wel dat de steekproef die op die manier wordt verkregen niet representatief is.

De interviews zijn getranscribeerd. Er is zowel thematisch als open gecodeerd aan de hand van de onderzoeksvragen. Bij thematisch coderen worden de interviewverslagen gecodeerd vanuit een vooraf opgestelde codeboom, die op de onderwerpen uit de onderzoeksvragen is gebaseerd. Bij open coderen worden codes aan de hand van de data zelf gecreëerd. De eerste techniek brengt structuur aan de analyse, de tweede techniek biedt ruimte voor onverwachte uitkomsten. De analyse is gedaan met behulp van het kwalitatieve analyseprogramma AtlasTi.

Noot

- 1 Hiervoor hebben we ons gebaseerd op het antwoord op de volgende vraag: ‘Tot wie voelt u zich seksueel aangetrokken?’ De antwoordcategorieën waren als volgt (1) alleen tot vrouwen; (2) vooral tot vrouwen; (3) zowel tot vrouwen als mannen; (4) alleen tot mannen; (5) vooral tot mannen. De schaal had eigenlijk van ‘alleen tot vrouwen’ tot ‘alleen tot mannen’ moeten lopen.

4 Verdeling van arbeid bij stellen van gelijk/verschillend geslacht

De eerste onderzoeksvraag luidt: ‘Verdelen stellen van gelijk geslacht betaalde en onbetaalde arbeid gelijk dan stellen van verschillend geslacht?’ Na een korte bespreking van de achtergrondkenmerken van de stellen komt aan de orde hoe zij betaalde arbeid en onbetaalde arbeid (zoals zorg en huishouden) verdelen. Vervolgens wordt besproken hoe de respondenten met een partner van gelijk of verschillend geslacht over gender en de verdeling van arbeid denken.

4.1 Achtergrondkenmerken

Tabel 4.1 geeft inzicht in een aantal achtergrondkenmerken van de verschillende stellen: opleidingsniveau, leeftijd en het gezinsinkomen. Er is in Nederland weinig onderzoek gedaan naar de economische hulpbronnen van stellen van verschillend en gelijk geslacht. Onderzoek suggereert dat LHb'ers vaak hoogopgeleid zijn; iets wat waarschijnlijk samenhangt met een grotere bereidheid om uit te komen voor de seksuele geaardheid onder hogeropgeleiden (Blumstein en Schwartz 1983; Henehan et al. 2008; Kurdek 2006; Kuyper 2016; Verbakel en Kalmijn 2014). In onze steekproef vinden we voor vrouwen met een vrouwelijke partner inderdaad dat ze hoogopgeleid zijn. Dit gaat echter niet op voor mannen met een mannelijke partner. Het valt daarnaast op dat de deelnemers met een partner van gelijk geslacht gemiddeld een aantal jaren jonger zijn dan mensen met een partner van het andere geslacht. Mannen in de homoseksuele stellen in dit onderzoek hebben een hoger huishoudensinkomen dan de andere groepen. Het is goed om op te merken dat de gezinsinkomens vrij grof gemeten zijn en dat de gemiddelde inkomens hoog liggen. Dit betekent dat helaas niet kan worden nagegaan of huishoudens met een financieel kwetsbare positie de betaalde en onbetaalde arbeid op een andere manier verdelen (bv. doordat er een grotere financiële noodzaak is om beiden te werken).

De hiervoor genoemde kenmerken komen overeen met de economische hulpbronnen waarover in het specialisatie- en het onderhandelingsmodel wordt gesproken (zie § 2.2.1). Idealiter zouden we ook willen nagaan of deze hulpbronnen binnen stellen van verschillend geslacht anders zijn verdeeld dan bij stellen van gelijk geslacht. De economische verklaringen stellen namelijk dat de partner die meer economische hulpbronnen heeft dan de ander het meeste werkt. Omdat deze informatie alleen over een van beide partners bekend is, is niet na te gaan of deze voorspelling opgaat voor de stellen in dit onderzoek.

Tabel 4.1

Achtergrondkenmerken van de respondenten, naar huishoudenstype, 2016 (percentages en gemiddelden, minimum en maximumwaarden tussen haakjes)

	opleidingsniveau ^a (n = 1394)			leeftijd ^b (n = 1394) gemiddelde (16-65)	gezinsinkomen ^c (n = 689) gemiddelde (1-4)	
	laag	aandeel midden	hoog			
man/heteroseksueel stel	22	47	31	2,10	47,29	1,65
vrouw/heteroseksueel stel	29	41	30	2,01	45,80	1,60
man/homoseksueel stel	31	39	29	1,98	41,03	1,89
vrouw/lesbisch stel	16 ^d	50	34	2,18	41,53	1,63

- a Vrouwen met een partner van gelijk geslacht zijn significant hoger opgeleid dan vrouwen met een mannelijke partner.
- b Mannen en vrouwen met een partner van gelijk geslacht zijn significant jonger dan mannen en vrouwen met een partner van het andere geslacht.
- c De antwoordcategorieën op deze schaal zijn: (1) tot ongeveer 3000 euro per maand; (2) 3000 tot 6000 euro per maand; (3) 6000 tot 10.000 euro per maand en (4) > 10.000 euro per maand. Het gezinsinkomen van mannen met een partner van gelijk geslacht ligt significant hoger dan dat van de andere groepen.
- d Het aantal respondenten waarop dit percentage is berekend lag onder de 50 en dit percentage moet daarom voorzichtig worden geïnterpreteerd.

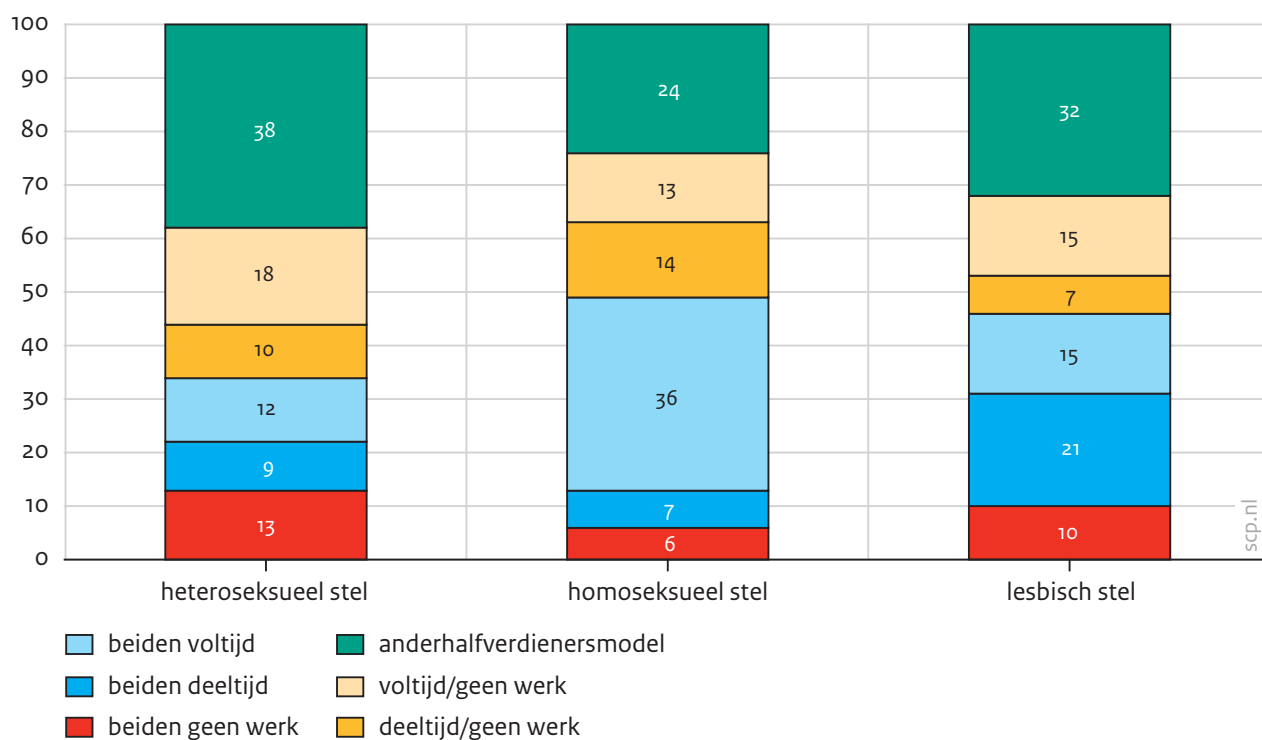
Bron: SCP (EMOP'16), gewogen

4.2 Betaald werk

Figuur 4.1 brengt de verdienertypen in kaart. Bij heteroseksuele stellen komt het anderhalfverdienersmodel (waarin een partner een voltijd baan heeft en de andere partner in deeltijd werkt) het vaakst voor (38%) en bij ongeveer een op de vijf huishoudens is er sprake van een kostwinnersmodel (waarin een partner een voltijd baan heeft en de andere partner niet werkt) (18%). De overige verdienertypen (waarin beiden voltijd, deeltijd of niet werken) zijn redelijk gelijk verdeeld. De stellen van gelijk geslacht lijken gedeeltelijk op de heteroseksuele stellen, maar wijken hier ook in een aantal opzichten van af. Het anderhalfverdienersmodel komt (net als bij de heteroseksuele stellen) veel voor: bij ongeveer een kwart van de mannenstellen en een op de drie vrouwenstellen. In de huishoudens met twee mannen is er vaak sprake van een voltijd/voltijdmodel (36%) en in de huishoudens met twee vrouwen wordt vaak door beide partners in deeltijd gewerkt (21%). Een model van volledige specialisatie (het kostwinnersmodel) komt iets minder vaak voor bij stellen van gelijk geslacht, maar dit verschil is niet significant.

Figuur 4.1

Verdienerstypen, naar huishoudenstype, 2016 (n = 1394; in procenten)^a

a De verdienerstypen bij mannenstellen en vrouwenstellen wijken significant af van die bij heteroseksuele stellen.

Bron: SCP (EMOP'16), gewogen

Tabel 4.2 toont het aantal werkuren en de verhouding tussen de werkuren van de partners. De linkerkolom laat zien dat de werkuren van vrouwen samenhangen met het geslacht van de partner. Vrouwen met een partner van gelijk geslacht werken gemiddeld zeven uur per week meer. Bij mannen doet het geslacht van de partner er in dat opzicht niet toe. Op basis van deze cijfers kan ook een inschatting worden gemaakt van het totaal aantal werkuren per huishouden. Dit totaal aantal uren zou het hoogst liggen bij mannenstellen (57 uur) en ligt bij vrouwenstellen (50 uur) en heteroseksuele stellen (48 uur) een stuk lager. In huishoudens met twee mannen wordt dus substantieel meer gewerkt. Dit verklaart waarschijnlijk ook het hogere huishoudensinkomen in die groep.

De rechterkolom geeft weer hoe de uren van de partners zich tot elkaar verhouden. Deze ratio is berekend door de werkuren van de partner die de minste uren werkt te delen door die van de partner die de meeste uren werkt (Jaspers en Verbakel 2013). Een waarde van 0 betekent dat een van de partners werkt en de andere partner in het geheel niet, terwijl een waarde van 1 betekent dat de partners evenveel werken. Een rekenvoorbeeld: als partner A 20 uur werkt en partner B 40 uur, dan is de ratio $20/40 = 0,5$. Bij een stel met een traditionele verdeling (A werkt 0 uur en B werkt 40 uur) is deze ratio 0. Werken beide partners 40 uur, dan is de ratio 1. De stellen waarvan de partners beiden niet werken, zijn buiten beschouwing gelaten. De ratio ligt lager bij de heteroseksuele stellen dan bij de stellen

van gelijk geslacht. Dit betekent dat er binnen heteroseksuele stellen grotere verschillen zijn in werkuren tussen de partners dan bij de stellen van gelijk geslacht.

Tabel 4.2

Werkuren, naar huishoudenstype, 2016 (n = 1394; gemiddelde werkuren per week en de ratio)

	gemiddelde werkuren respondent ^{a, b}	ratio werkuren ^{c, d}
man/heteroseksueel stel	30,19	0,46
vrouw/heteroseksueel stel	18,03	0,46
man/homoseksueel stel	28,38	0,58
vrouw/lesbisch stel	25,15	0,57

- a Respondenten die niet werken, zijn meegenomen bij de berekening van het gemiddelde en hebben de waarde 0 gekregen.
- b Vrouwen met een partner van gelijk geslacht werken significant meer uren dan vrouwen met een mannelijke partner. Dit verschil wordt kleiner, maar blijft bestaan als er wordt gecontroleerd voor leeftijd, opleiding en de aanwezigheid van kinderen.
- c Een waarde van 0 betekent dat er sprake is van volledige specialisatie en een waarde van 1 dat beide partners evenveel uren werken.
- d De ratio bij stellen van gelijk geslacht ligt significant hoger dan bij heteroseksuele stellen.

Bron: SCP (EMOP'16), gewogen

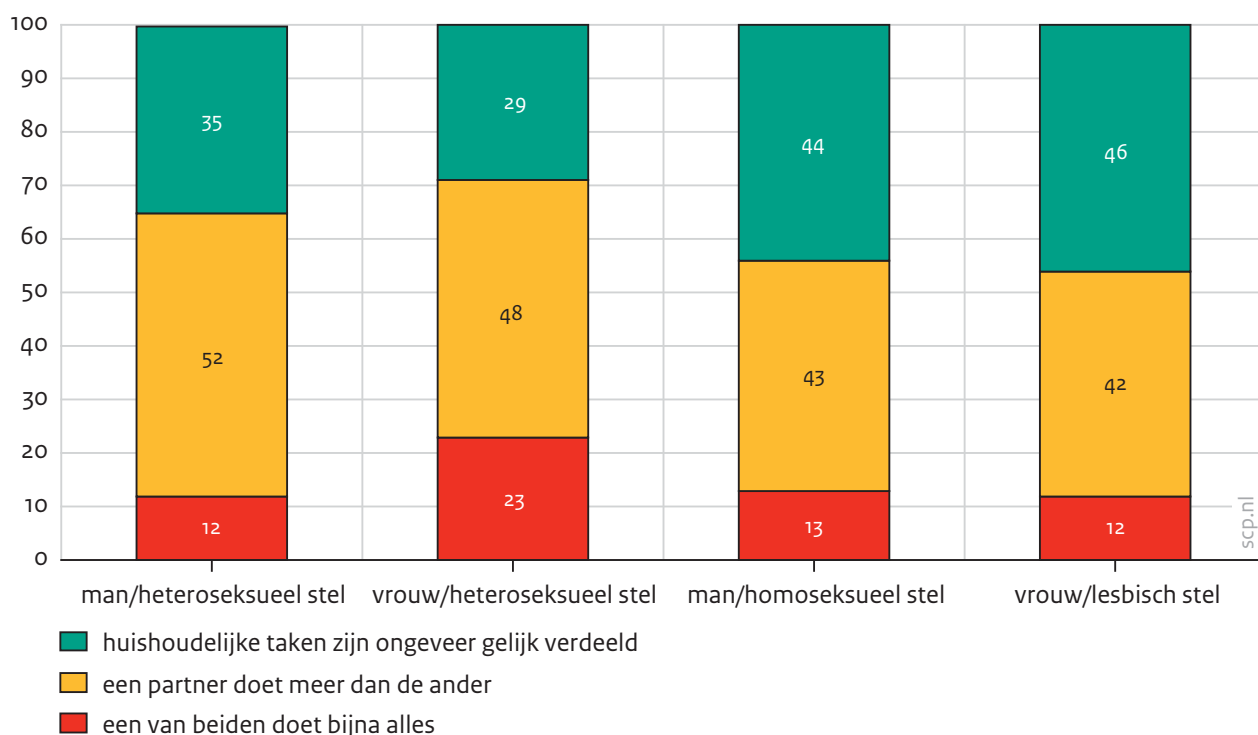
4.3 Huishoudelijke taken

Figuur 4.2 laat zien hoe stellen de huishoudelijke taken verdelen. Als een van beiden meer of bijna alles doet, is dat in de meeste gevallen de vrouw. Allereerst valt op dat heteroseksuele vrouwen vaker dan heteroseksuele mannen het idee hebben dat een van beiden (meestal zichzelf) bijna alles doet. Dit betekent dat mannen hun bijdrage overschatten en/of dat vrouwen de bijdrage van mannen onderschatten. Stellen van gelijk geslacht verdelen de taken evenrediger dan stellen van verschillend geslacht. Volgens een kwart van de heteroseksuele vrouwen doet een van beiden bijna alles in het huishouden. De heteroseksuele mannen en LHB'ers geven vaker aan dat de huishoudelijke taken ongeveer gelijk worden verdeeld.

Figuur 4.2

Verdeling van huishoudelijke taken bij samenwonende stellen, naar huishoudenstype, 2016 (n = 1394; in procenten)^a

a De inschatting van vrouwen met een mannelijke partner wijkt significant af van de inschatting van de andere groepen.

Bron: SCP (EMOP'16), gewogen

4.4 Normen over gender en gelijkheid

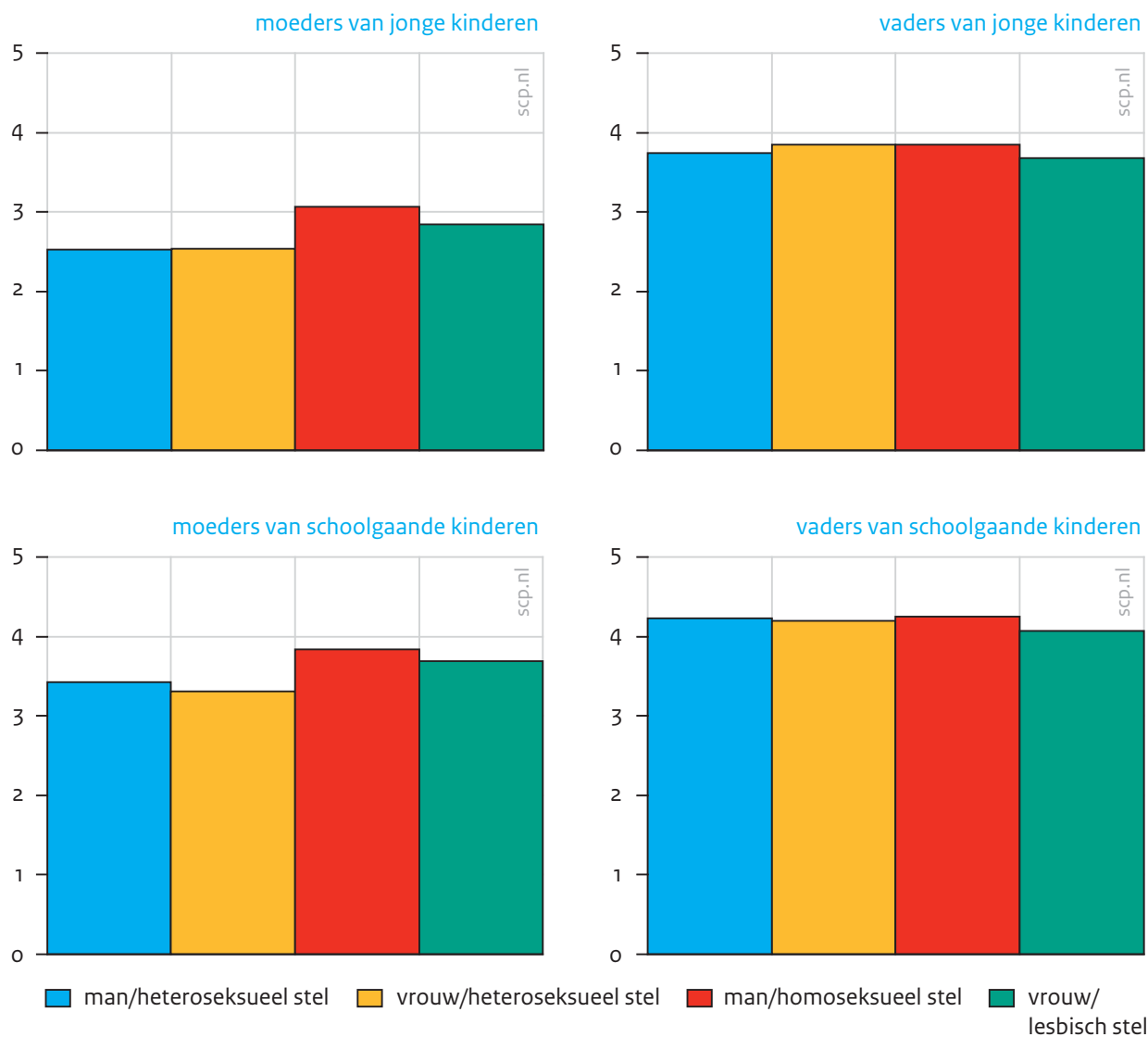
Uit het literatuuroverzicht in hoofdstuk 2 kwam naar voren dat mensen met een partner van gelijk geslacht doorgaans andere rolverwachtingen en progressievere ideeën over gelijkheid in relaties hebben. De EMOP-vragenlijst bevat verschillende stellingen die inzicht geven in deze normen en ideeën. Als indicatoren van rolverwachtingen is in dit onderzoek gekeken naar de ideaal veronderstelde arbeidsduur voor moeders en vaders, de mening over de stelling dat vrouwen beter voor naasten kunnen zorgen dan mannen, en het belang dat mensen eraan hechten om zelf tijd aan betaalde en onbetaalde arbeid te besteden.

Figuur 4.3 laat zien wat de verschillende groepen als ideale arbeidsduur zien voor moeders en vaders van jonge en schoolgaande kinderen. De meningen van respondenten in de vier groepen over de ideale arbeidsduur van vaders liggen erg dicht bij elkaar. Gemiddeld zien zij vaders het liefst rond de vier dagen per week werken. Als de respondenten naar de ideale arbeidsduur voor moeders wordt gevraagd, valt allereerst op dat alle groepen de moeders graag minder uren zouden zien werken dan de vaders. Deze gendernorm lijkt dus zeer dominant te zijn. Een onderlinge vergelijking tussen de groepen laat zien dat de ideale

arbeidsduur voor moeders volgens mensen met een partner van gelijk geslacht iets hoger ligt dan volgens heteroseksuele stellen.

Figuur 4.3

Ideaal veronderstelde arbeidsduur voor vaders en moeders van jonge en schoolgaande kinderen, naar huishoudenstype, 2016 (n = 1394; in dagen per week)^{a, b}

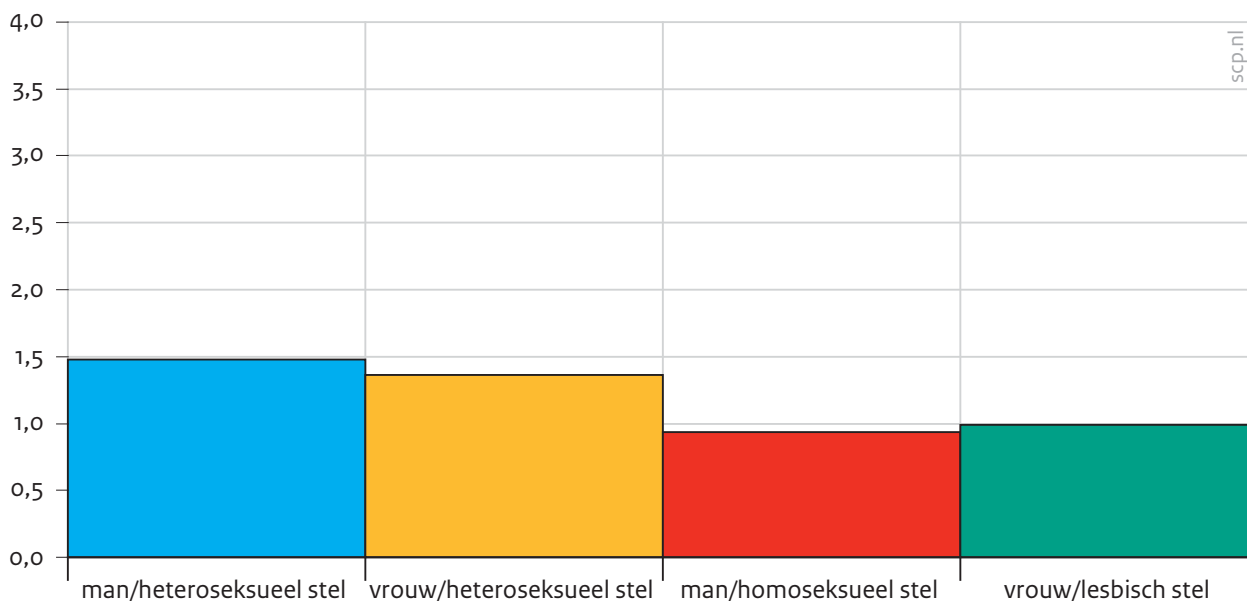
- a De ideaal veronderstelde arbeidsduur voor moeders van jonge kinderen ligt significant hoger voor respondenten met een partner van gelijk geslacht dan voor respondenten met een partner van het andere geslacht. Hetzelfde geldt voor de arbeidsduur van moeders van schoolgaande kinderen. Met betrekking tot de arbeidsduur van vaders van schoolgaande kinderen is er alleen een significant verschil tussen de meningen van lesbische vrouwen en van heteroseksuele mannen. Dit verschil is echter klein (0,16 op een schaal van 0 tot 5).
- b Als er voor de aanwezigheid van kinderen, opleiding en leeftijd wordt gecontroleerd, wijken de meningen van de lesbische vrouwen niet af van heteroseksuele mannen en vrouwen.

Bron: SCP (EMOP'16), gewogen

Figuur 4.4 toont de opvattingen over de stelling dat vrouwen beter voor naasten kunnen zorgen dan mannen. Mensen met een partner van gelijk geslacht zijn het minder vaak eens met deze stelling. Net als bij de opvattingen over de ideaal veronderstelde arbeidsduur is er sprake van meer spreiding in de antwoorden van de LHV'ers.

Figuur 4.4

De mate waarin respondenten er het eens zijn met de stelling 'Vrouwen kunnen beter voor naasten zorgen dan mannen', naar huishoudenstype, 2016 (n = 1394; gemiddelde op een schaal van 1 = helemaal mee oneens tot 5 = helemaal mee eens)^a

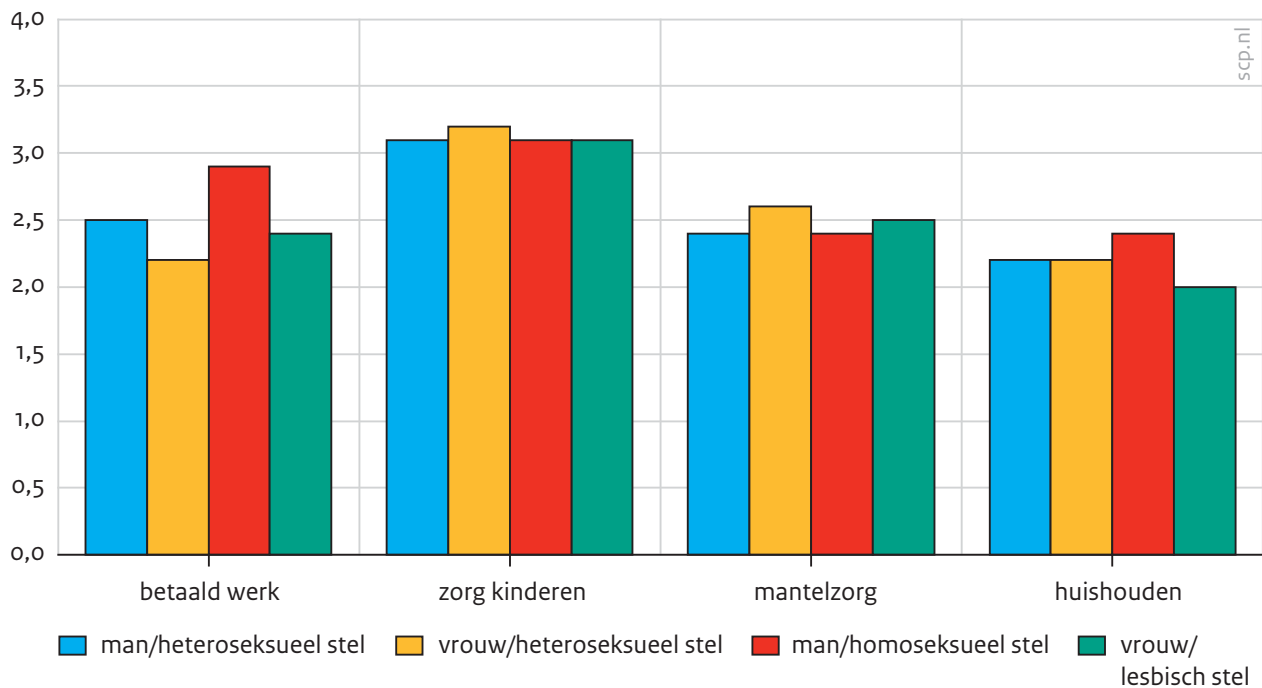
a Er is een significant verschil tussen de stellen van gelijk en verschillend geslacht.

Bron: SCP (EMOP'16), gewogen

Aan de deelnemers is gevraagd hoe belangrijk ze het vinden om zelf veel tijd te besteden aan betaald werk, de zorg voor kinderen, mantelzorg en het huishouden. Als een man er bijvoorbeeld meer belang aan hecht om veel te werken, kan dit er mogelijk op wijzen dat hij traditionelere rolverwachtingen heeft. Het algemene beeld dat uit figuur 4.5 naar voren komt, is niet eenduidig. Met betrekking tot betaald werk lijken zowel het eigen geslacht als het geslacht van de partner van invloed. Homoseksuele mannen hechten het meeste belang aan betaald werk, gevolgd door heteroseksuele mannen, lesbische vrouwen en heteroseksuele vrouwen. De verschillen voor wat betreft de zorg voor kinderen en mantelzorg zijn erg klein; alleen het verschil in mening tussen heteroseksuele mannen en heteroseksuele vrouwen is significant. Ten slotte valt op dat homoseksuele mannen meer belang aan huishoudelijke taken hechten dan lesbische vrouwen. De verschillen lijken dus te suggereren dat zowel het eigen geslacht als het geslacht van de partner invloed hebben, maar er is geen duidelijk patroon te ontwaren.

Figuur 4.5

De mate waarin respondenten er belang aan hechten om zelf veel tijd te besteden aan betaald werk, de zorg voor kinderen, mantelzorg en het huishouden, naar huishoudenstype, 2016 (n = 1394; gemiddelde op een schaal van 0 = geen enkel belang, tot 4 = heel veel belang)^{a, b}

- a De verschillen met betrekking tot *betaald werk* zijn significant, met uitzondering van het verschil tussen lesbische vrouwen enerzijds en heteroseksuele mannen en vrouwen anderzijds. Mannen in heteroseksuele stellen hechten significant minder belang aan de *zorg voor kinderen* en *mantelzorg* dan vrouwen in heteroseksuele stellen. Met betrekking tot het *huishouden* is er een significant verschil tussen mannen en vrouwen met een partner van gelijk geslacht.
- b Respondenten die zeiden dat ze dit niet wisten of dat dit niet van toepassing was, zijn buiten beschouwing gelaten. Toch waren er ook mensen zonder kinderen die wel een antwoord hebben gegeven. Deze respondenten zijn hier meegenomen. De kleinste groeps grootte is daarom 80 (homoseksuele mannen; stelling over de zorg voor kinderen).

Bron: SCP (EMOP'16), gewogen

Om zicht te krijgen op het belang dat aan gelijkheid wordt gehecht, is er gekeken naar de vraag wat voor de respondenten de ideale situatie met betrekking tot hun inkomen zou zijn. Figuur 4.6 geeft weer welk aandeel het belangrijk vindt dat beide partners ieder ongeveer de helft van het huishoudensinkomen verdienen. Dit zou erop kunnen wijzen dat mensen met een partner van gelijk geslacht meer belang aan gelijkheid hechten dan mensen met een partner van het andere geslacht.

Figuur 4.6

Aandeel respondenten dat het belangrijk vindt een gelijk inkomen te hebben, naar huishoudenstype, 2016 (n = 1394; in procenten)^a

a Er is een significant verschil tussen de stellen van gelijk en verschillend geslacht.

Bron: SCP (EMOP'16), gewogen

Ook is aan alle respondenten gevraagd wat ze de ideale taakverdeling tussen mannen en vrouwen vinden. Deze stelling heeft voor heteroseksuele stellen betrekking op de eigen situatie, maar voor LHB-stellen niet. Figuur 4.7 toont het aandeel respondenten dat een gelijke verdeling tussen mannen en vrouwen als ideaal ziet. Ook hier komt het patroon naar voren dat mensen met een partner van gelijk geslacht progressievere normen lijken te hebben.

Figuur 4.7

Aandeel respondenten dat een gelijke taakverdeling tussen mannen en vrouwen als ideaal ziet, naar huishoudenstype, 2016 (n = 1394; in procenten)^a

a Er is een significant verschil tussen de stellen van gelijk en verschillend geslacht.

Bron: SCP (EMOP'16), gewogen

4.5 Tot slot

Tot slot is nagegaan of de verschillen in de taakverdeling van de groepen kleiner worden als er rekening wordt gehouden met de hiervoor geschetste verschillen in achtergrondkenmerken en normen. De homoseksuele respondenten hadden bijvoorbeeld minder vaak kinderen en eerder onderzoek heeft laten zien dat de verdeling van arbeid meestal gelijk is bij kinderloze stellen (Bianchi en Milkie 2010). Daarom zou een eventueel afwijkende positie van homoseksuele mannen deels kunnen worden verklaard door de afwezigheid van kinderen. Als in de analyses rekening wordt gehouden met de verschillen in achtergrondkenmerken en normen van mensen met en zonder partner van gelijk geslacht, blijken de verschillen in de verdeling van betaald werk kleiner te worden. De respondenten met een partner van gelijk geslacht zijn gemiddeld iets jonger en jongere mensen verdelen arbeid en zorg meer gelijk. Normen lijken een grotere rol te spelen; de LHb-respondenten in dit onderzoek lijken progressievere normen te hebben en mensen met progressievere normen zullen waarschijnlijk meer geneigd zijn om betaalde en onbetaalde arbeid gelijk te verdelen.

5 De ervaringen van stellen van gelijk geslacht

5.1 Inleiding

Terwijl hoofdstuk 4 in kaart heeft gebracht wat de *uitkomsten* van het keuzeproces over de verdeling van betaalde en onbetaalde arbeid zijn, illustreert dit hoofdstuk de achterliggende overwegingen die er bij LHB-stellen kunnen spelen wanneer ze de taken verdelen. Dit hoofdstuk vormt dan ook een antwoord op de tweede onderzoeksvraag: ‘Welke overwegingen spelen volgens stellen van gelijk geslacht mee bij de manier waarop ze betaalde en onbetaalde arbeid verdelen?’ Het accent verschuift van een vergelijking tussen stellen van gelijk en verschillend geslacht naar de specifieke situatie van de eerstgenoemde groep; de gesprekken die voor dit hoofdstuk zijn gevoerd, zijn namelijk alleen gehouden met stellen van gelijk geslacht. Met hen is gesproken over de manier waarop ze betaalde en onbetaalde arbeid verdelen en er is doorgevraagd naar de economische en sociologische factoren die hieraan ten grondslag liggen. Zo is hun bijvoorbeeld gevraagd of ze hun werkuren op elkaar hebben afgestemd en welke ideeën over de taakverdeling ze hebben meegekregen in het gezin van herkomst. De eerste vraag relateert aan de economische verklaring, doordat deze onderzoekt of de partners naar een optimale verdeling van de werkuren hebben gezocht. De tweede vraag raakt de sociologische verklaring, die stelt dat mensen al op jonge leeftijd rolverwachtingen over mannen en vrouwen aanleren. De volledige topiclijst van de interviews is te vinden in bijlage A, te vinden op www.scp.nl bij deze titel. Verdere informatie over de manier waarop deze informatie is verzameld, is in hoofdstuk 3 te vinden.

Dit hoofdstuk is gestructureerd rondom de belangrijkste drie thema’s die in de gesprekken met stellen van gelijk geslacht naar voren kwamen: het gevoel los te staan van gender-specifieke rolverwachtingen, het belang dat aan gelijkheid wordt gehecht en de barrières en mogelijkheden voor deze ideale taakverdeling. Ook gaan we na in hoeverre deze verhalen stroken met wat er in eerder onderzoek naar voren is gekomen. Zoals het literatuuroverzicht in hoofdstuk 2 heeft laten zien, kunnen verklaringen voor taakverdeling van stellen grofweg worden ingedeeld in economische verklaringen (bv.: degene met het hoogste uurloon werkt meer) en sociologische verklaringen (bv.: van vrouwen wordt verwacht dat ze zorgzamer zijn en daarom zorgen zij meer). Het eerste thema werpt vooral meer licht op de sociologische verklaring. Hoe praten de LHB’ers over rolverwachtingen en in hoeverre stemmen ze hun gedrag hierop af? Het tweede thema gaat in op de rol van gelijkheidsnormen. De economische overwegingen komen terug bij het derde thema, waarin de praktische overwegingen van stellen centraal staan.

De insteek van dit kwalitatieve deel van het onderzoek is nadrukkelijk exploratief. Er is met twaalf stellen gesproken en op basis van zulke aantallen is het niet mogelijk om datgene wat wordt gezegd te veralgemeniseren naar alle samenwonende LHB-stellen in Nederland.

Ook is het niet mogelijk om uitspraken te doen over de samenhang tussen persoonskenmerken en de manier waarop de verdeling van betaalde en onbetaalde arbeid tot stand komt. Er kan bijvoorbeeld geen antwoord worden gegeven op de vraag of stellen met lagere inkomens bij de taakverdeling meer (of minder) naar het verdienvermogen van de partners kijken. Dit was ook niet het doel van dit deel van het onderzoek; de informatie uit de interviews is een aanvulling op het vorige hoofdstuk door een schets van de achtergrond van het keuzeproces te geven.

5.2 Korte achtergrondschemen van de geïnterviewde stellen

Bij de werving voor de interviews is bewust naar stellen van mannen en vrouwen, en naar ouders en kinderloze stellen gezocht. Daarom is de helft van de stellen een mannenstel en de andere helft een vrouwenstel en hadden (bij zowel de mannen als de vrouwen) de helft van de stellen een of meer kinderen. De stellen waarmee is gesproken, zijn hoogopgeleid. Ook werken ze overwegend in de niet-commerciële sector bij bijvoorbeeld de overheid, in het onderwijs en in de cultuursector. De meeste respondenten hebben een baan. De stellen zijn lang of redelijk lang bij elkaar en wonen ook al enige tijd samen. In de ‘jongste’ relatie is het stel vijf jaar geleden bij elkaar gekomen en in datzelfde jaar gaan samenwonen. De langste relatie duurt 38 jaar, waarvan 37 jaar is samengewoond.

5.3 Los van traditionele genderrollen

In de literatuur die de taakverdeling bij heteroseksuele stellen beschrijft en verklaart, wordt een grote invloed van rolverwachtingen beschreven. Mannen en vrouwen zouden aan *doing gender* doen en met hun gedrag hun mannelijkheid en vrouwelijkheid bevestigen en versterken. Uit de interviews voor dit onderzoek kwam naar voren dat de mannen en vrouwen in sommige gevallen inderdaad veel voldoening haalden uit wat algemeen wordt gezien als ‘typische’ mannen- of vrouwentaken. Verschillende vrouwen benadrukken bijvoorbeeld dat ze veel plezier halen uit het zorgen voor anderen en verschillende mannen geven aan graag klusjes te doen. De geïnterviewden zeiden ook vaak graag taken te doen die juist niet volgens de traditionele verwachtingen aan hun specifieke gender gekoppeld zijn. Meerdere mannen zeiden veel plezier te beleven aan taken zoals koken en het zorgen voor kinderen en meerdere vrouwen zeiden graag te klussen. Dit betekent dat deze respondenten zich niet per definitie conformeren aan genderverwachtingen.

Over het algemeen zeiden de respondenten geen of weinig affiniteit te hebben met genderspecifieke rolverwachtingen. Ze vertelden bijvoorbeeld dat ze nooit het nut van het onderscheid tussen ‘typisch mannelijke’ en ‘typisch vrouwelijke’ activiteiten hebben ingezien.

Ook bleek er een aversie te bestaan tegen termen als ‘het mannetje’ en ‘het vrouwtje’ in de relatie. Een mannelijke respondent verwoordt deze weerstand als volgt: ‘Ja, ik heb dat [het vrouwtje] altijd al een verschrikkelijke term gevonden. Wij zijn twee mannen, klaar.’

In lijn met deze bevinding was er geen duidelijk onderscheid te maken tussen de mannenstellen en vrouwenstellen. Als mannen zich alleen maar ‘mannelijk’ zouden gedragen, zou-

den in de mannenstellen beide partners bijvoorbeeld veel klussen en al het huishoudelijk werk uitbesteden. En als vrouwen zich alleen maar ‘vrouwelijk’ zouden gedragen, zou er in de vrouwenstellen veel worden schoongemaakt en weinig worden geklust. Dit was duidelijk niet het geval. Bij zowel de mannenstellen als de vrouwenstellen werd er zowel gewerkt als gezorgd. In de gesprekken kwam naar voren dat bijna alle stellen het vanzelfsprekend vonden dat deze taken nu eenmaal moeten worden gedaan.

Hoe verdelen de stellen betaalde en onbetaalde arbeid dan wel, als rolverwachtingen slechts in beperkte mate leidend zijn? In de meeste gevallen lijkt de taakverdeling te zijn gebaseerd op de voorkeuren van de partners. Deze voorkeuren zijn vaak complementair. Dit wordt door de stellen zelf niet als iets bijzonders, maar meer als iets toevalligs gezien. Een aantal keer komt naar voren dat een van partners vooral de (‘mannelijke’) klusjes doet, terwijl de ander verantwoordelijk is voor het schoonmaken en coördineren van de gezinsactiviteiten (‘vrouwelijke’ taken).

In de gesprekken valt op dat sommige patronen (of zelfs clichés) die vaak terugkomen bij heteroseksuele stellen ook bij de stellen van gelijk geslacht voorkomen. Zo wordt er (op vriendelijke toon) gemopperd over verschillende standaarden met betrekking tot schoonmaken, sokken die nonchalant naast de wasmand worden gegooid, en huiskamers die ontploft lijken nadat een van de partners een dag voor het kind heeft gezorgd. Deze verschillen worden niet aan de ‘mannelijkheid’ of ‘vrouwelijkheid’ van de partners toegeschreven (zoals in heteroseksuele stellen vaak gebeurt), maar gezien als een toevalligheid. Over het algemeen is er sprake van een grote variatie aan manieren waarop de stellen de taken verdelen. De enige gemene deler is dat de partners benadrukken dat iedereen doet waar hij of zij het beste in is.

De stellen die zijn geïnterviewd, is eveneens gevraagd hoe ze tegen de verdeling van arbeid bij heteroseksuele stellen aan kijken. Veel stellen merken op dat deze over het algemeen ongelijker is dan bij henzelf. De traditionelere verdeling van betaalde en onbetaalde arbeid bij heteroseksuele stellen wordt door de stellen van gelijk geslacht aangeduid met termen als ‘vanzelfsprekend’, ‘biologisch’ en ‘geprogrammeerd’. Hiermee lijken ze te zeggen dat er in de samenleving duidelijke verwachtingen over de verdeling tussen mannen en vrouwen bestaan, die op henzelf niet van toepassing of zelfs onhaalbaar zijn. In de woorden van een mannelijke respondent: ‘het [huishouden] zal toch moeten worden gedaan.’ Ook kwam uit de interviews naar voren dat de stellen het idee hadden dat ze met hun gedrag en (seksuele) voorkeuren vanaf jonge leeftijd al buiten de kaders van traditionele genderstereotypen hadden gestaan. Het beeld dat uit de gesprekken naar voren komt, onderschrijft de stelling van Goldberg (2013) dat mensen met een partner van gelijk geslacht meer vrijheid ervaren bij het invullen van hun mannelijkheid of vrouwelijkheid.

Hoewel de mannenstellen en vrouwenstellen over het algemeen sterk op elkaar leken (wat erop duidt dat gender een kleine rol speelt), leek er in één opzicht een duidelijke scheidslijn tussen de mannenstellen en vrouwenstellen te bestaan. In de vrouwenstellen wordt vaker gezegd dat werk niet alles is en dat het belangrijk is om tijd vrij te maken voor thuis en jezelf. Mannen zien lange werkweken meer als een vanzelfsprekendheid en als iets wat gewenst is. Dit verschil tussen mannen en vrouwen resoneert met de bevinding in hoofd-

stuk 4 dat er in vrouwenstellen relatief vaak door beiden in deeltijd wordt gewerkt, terwijl mannen in mannenstellen vaak beiden voltijd werken. Ook in het rapport *Lekker vrij?* dat in 2016 door het SCP is uitgebracht, kwam naar voren dat vrouwen graag hun werkuren beperken om tijd vrij te maken voor andere activiteiten. Hierin lijken de geïnterviewde vrouwenstellen dus meer op de heteroseksuele vrouwen dan op de geïnterviewde mannenstellen. Bovendien bleken in hoofdstuk 4 alle onderzochte groepen op het standpunt te staan dat de ideale arbeidsduur voor moeders met jonge kinderen aanzienlijk lager ligt dan die voor vaders met jonge kinderen.

5.4 Streven naar gelijkheid, maar het hoeft niet fiftyfifty

Omdat eerder onderzoek suggereerde dat LHb-stellen veel waarde aan gelijkheid hechten, is in de interviews gevraagd in hoeverre de stellen naar een gelijke taakverdeling streven. Uit de gesprekken bleek dat dit inderdaad belangrijk is voor de stellen. Dit geldt zowel voor de verdeling van betaalde arbeid als voor de verdeling van onbetaalde arbeid (zoals zorg en huishouden). De invulling van het begrip 'gelijk' is echter variabel en flexibel.

In geen van de gesprekken kwam naar voren dat de stellen het belangrijk vinden dat beide partners ongeveer evenveel uren werken. Ook met betrekking tot huishoudelijk werk en de zorg voor kinderen werd niet precies bijgehouden wie hier meer tijd aan besteedde. Uit veel gesprekken komt naar voren dat de geïnterviewde stellen de totstandkoming van de verdeling van arbeid als een natuurlijk proces zagen. De meeste stellen voerden geen expliciete onderhandelingen of gesprekken, maar beschreven de totstandkoming van de verdeling van arbeid als iets wat op een soepele, natuurlijke en organische wijze was gegroeid. Twee zaken kwamen met name naar voren in de manier waarop over gelijkheid werd gesproken. Allereerst hadden de meeste stellen een ideaal voor ogen waarbij beide partners werken en allebei een bijdrage aan het huishouden leveren. Volledige specialisatie was dus ongewenst. Ten tweede wordt als toetssteen van de mate van gelijkheid aangehouden dat beide partners moeten kunnen doen wat ze leuk vinden en de taken die ze vervelend vinden zo veel mogelijk kunnen vermijden.

De eerste rode draad is dat er een duidelijke voorkeur bestaat voor een taakverdeling waarin beide partners werken én zorgen. Een situatie waarbij een van de partners financieel afhankelijk is van de ander werd bijvoorbeeld meerdere malen als onwenselijk bestempeld. Werk wordt niet alleen als een bron van inkomsten gezien. In de gesprekken kwam vaak naar voren dat men werk zag als 'een zinvolle dagbesteding' waaruit voldoening te halen is en waarmee men zichzelf kan ontplooiën. Doordat de intrinsieke waarde van werk zo groot was, wilden de respondenten niet alleen zelf werken, maar vonden ze het ook belangrijk dat hun partner dit deed. Bovendien vonden ze het prettig om met hun partner over werk te kunnen praten. Ook in het huishouden (onbetaalde arbeid) streefden de meeste stellen naar een gelijke verdeling. Als in de gesprekken naar voren kwam dat er een zekere mate van scheefheid was, gaf degene die het minst in het huishouden doet aan zich schuldig te voelen. Ook was het niet ongewoon dat de partner die het meeste in het huishouden deed de ander hierop aansprak.

De tweede rode draad in de gesprekken over gelijkheid was dat de taakverdeling als eerlijk werd gezien als beide partners konden doen waar ze het beste in waren en datgene waar ze de grootste hekel aan hadden konden vermijden. De taakverdeling werd dus in sterke mate gebaseerd op de vaardigheden en voorkeuren van partners. Degene die graag kookte, deed dat vaker en degene die met een leuke klus op het werk bezig was, kreeg alle tijd en ruimte om dit te kunnen doen. In sommige gevallen werd betaalde huishoudelijke hulp ingeschakeld om de taken te doen waar beiden geen zin in of geen tijd voor hadden. In andere gevallen werden de vervelende taken gezien als iets wat erbij hoort en benadrukten de geïnterviewden dat ze het geen groot probleem vonden dit te doen, zolang ze hier erkenning voor kregen van de partner.

In de gesprekken is ook doorgevraagd naar de redenen waarom de respondenten aan gelijkheid hechtten. In sommige gevallen was dit een reactie op de traditionele taakverdeling van de eigen ouders en wilden de respondenten het zelf anders doen. Anderen zeiden juist dat ze van hun ouders hadden meegekregen dat het belangrijk is om arbeid en zorg/huishouden gelijk te verdelen. Ook zagen een aantal geïnterviewden een gelijke taakverdeling als een vanzelfsprekend onderdeel van het gedachtegoed van een nieuwe progressieve generatie. Meerdere respondenten gaven aan dat hun ideeën sterk overeenkwamen met die van hun heteroseksuele vrienden en kennissen. Een van de geïnterviewde vaders gaf bijvoorbeeld aan dat hij niet de enige vader was die op het schoolplein stond en dat hij het idee had dat het normaal was geworden dat vaders een werkdag per week voor hun kind zorgden.

Het beeld dat uit de interviews naar voren komt, is niet uniek voor LHB'ers. Onderzoek onder heteroseksuele stellen heeft laten zien dat de besluitvorming ook bij hen vaak impliciet en organisch is (Wiesmann 2008) en dat men er veel waarde aan hecht dat de taakverdeling in samenspraak tot stand komt (Van der Vinne 1998). Ook voor heteroseksuele mannen en vrouwen is het directe netwerk een belangrijk referentiekader (Kluwer et al. 2002). Toch lijken de geïnterviewde LHB'ers zich vaker in progressieve netwerken te begeven en is het daarom extra waarschijnlijk dat hun omgeving hun egalitaire normen bevestigt en versterkt. Het sociale netwerk van LHB'ers heeft immers waarschijnlijk ook geaccepteerd dat ze samenwonen met iemand van gelijk geslacht. Daarnaast zeiden een aantal respondenten dat ze hun vrienden en kennissen hadden leren kennen via progressieve platformen die zich inzetten om de belangen van LHB'ers te behartigen. Vanuit dit oogpunt is het plausibel en goed te verklaren waarom deze groep in vergelijking met heteroseksuele stellen veel belang aan een gelijke verdeling van betaalde en onbetaalde arbeid hecht. Omdat de geïnterviewde stellen hoogopgeleid zijn, zou het goed zijn als toekomstig onderzoek zou nagaan of ook lager opgeleide LHB'ers zich (meer dan heteroseksuele stellen) zich veel in progressieve kringen bewegen.

5.5 Barrières en mogelijkheden voor taakverdeling

Het ideaal van gelijkheid dat hiervoor in paragraaf 5.4 is geschetst, vertaalt zich niet altijd in een verdeling van betaalde en onbetaalde arbeid die in de praktijk daadwerkelijk gelijk is. In de gesprekken komen twee – vooral praktische – redenen naar voren die verklaren waarom een van beide partners meer werkt of meer zorgt. Allereerst had bij drie stellen een van de partners (tijdelijk) geen baan. Dit was geen situatie waar bewust voor was gekozen, maar het resultaat van werkloosheid en arbeidsongeschiktheid. Deze situatie werd als onwenselijk gezien, maar ook geaccepteerd als iets wat buiten de eigen invloedssfeer lag. Ten tweede lieten de stellen economische factoren meewegen. In een aantal gesprekken kwam naar voren dat het voor het huishoudensinkomen nodig of wenselijk was dat een van de partners meer werkte en werd de taakverdeling hierop aangepast, ook als dit voor een (verdere) scheefgroei ten opzichte van het inkomen van de partner zorgde. Deze bevinding onderschrijft de economische verklaring, die zegt dat stellen arbeid en zorg zo efficiënt mogelijk willen verdelen. Tegelijkertijd kwam deze overweging slechts een enkele keer expliciet naar voren in de gesprekken.

De discrepantie tussen de manier waarop stellen betaalde en onbetaalde arbeid willen verdelen en dit daadwerkelijk doen, is niet alleen gevonden voor LHb-stellen. Uit interviews met heteroseksuele stellen concludeerden Wiesmann et al. (2008) ook dat er sprake was van een verschil tussen ideaal en realiteit. Volgens hen kwam deze kloof voort uit de neiging van stellen om de relatie te romantiseren, waardoor ze conflicten over de verdeling van arbeid vermijden. Ook liepen de geïnterviewde stellen vaak tegen praktische complicaties buiten de relatie aan. Werkgevers van mannen bleken bijvoorbeeld moeilijk te accepteren dat zij minder uren wilden werken. Hoewel er in de gesprekken in het huidige onderzoek niet uitgebreid op de ervaringen buiten de relatie is doorgepraat, suggereren de gesprekken wel dat de sector waarin de geïnterviewden werkten het gemakkelijk maakten om hun taakverdeling af te stellen op hun eigen wensen. De stellen die geïnterviewd zijn, waren relatief vaak zzp'er en werkten vaak in sectoren zoals zorg, cultuur en onderwijs. In deze sectoren bestaat een redelijke mate van flexibiliteit (Goldin 2015). Veel van de geïnterviewde respondenten konden hun werk dan ook goed afstemmen op datgene dat thuis nodig was of wat ze graag wilden doen. Voor dit onderzoek is slechts een beperkt aantal mensen geïnterviewd, maar eerder onderzoek onder de gehele beroepsbevolking onderschrijft het beeld dat mensen met een partner van gelijk geslacht relatief vaak in de zorg-, cultuur- en onderwijssector werken.

5.6 Tot slot

Als we het beeld dat in het voorgaande wordt geschetst naast de sociologische en economische verklaringen uit het literatuuroverzicht leggen, vallen een aantal zaken op. De economische verklaringen voor de manier waarop stellen betaalde en onbetaalde arbeid verdelen, komen in de gesprekken slechts in beperkte mate terug. Puur economische overwegingen worden zelden expliciet genoemd. Er wordt wel over relatieve voordelen van

partners gesproken, maar de invulling hiervan is anders dan door de economen wordt verondersteld. Bij het verdelen van arbeid wordt voornamelijk rekening gehouden met de vaardigheden en voorkeuren van de partners. Daarnaast viel op dat de stellen specialisatie het liefst vermijden en dat er veel belang aan gelijkheid wordt gehecht. Dit gaat in tegen de aanname van New Home Economics dat huishoudens vanuit efficiëntieoverwegingen voor specialisatie kiezen. Ook het onderhandelingsmodel vond weinig ondersteuning. Het is echter niet uit te sluiten dat de partners op een meer subtiele en impliciete macht uitoefenen (Komter 1989; Wiesmann et al. 2008).

De sociologische verklaringen voor de verdeling van betaalde en onbetaalde arbeid richten zich op twee typen normen: normen over mannelijkheid/vrouwelijkheid en normen over gelijkheid in relaties. De interviews die in dit hoofdstuk zijn besproken suggereren dat het eerste type normen mogelijk minder relevant is voor de LHV-stellen. Het tweede type, de gelijkheidsnormen, kwam in de gesprekken wel vaak terug. In lijn met eerder onderzoek naar LHV-stellen kwam uit de gesprekken naar voren dat de ondervraagden veel waarde aan gelijkheid in relaties hechten. De sterke gelijkheidsnormen bieden een mogelijke verklaring voor de eerdere bevinding dat LHV-stellen betaalde en onbetaalde arbeid over de hele linie gelijkjer verdelen dan heteroseksuele stellen (zoals uit hoofdstuk 4 bleek).

6 Slot

6.1 Conclusies

Dit rapport heeft op basis van Nederlandse gegevens in kaart gebracht hoe stellen van gelijk geslacht betaalde en onbetaalde arbeid verdelen en hoe deze taakverdeling tot stand komt. Allereerst is op basis van vragenlijstgegevens onderzocht of betaald en onbetaald werk door stellen van gelijk geslacht gelijk worden verdeeld dan door stellen van verschillend geslacht (onderzoeksvraag 1). De resultaten, die beschreven zijn in hoofdstuk 4, laten zien dat stellen van gelijk geslacht betaald en onbetaald werk over de hele linie gelijk verdelen dan stellen van verschillend geslacht. Partners van gelijk geslacht werken vaker ongeveer evenveel uur betaald. De verschillen bij de verdeling van onbetaalde arbeid zijn iets minder duidelijk, maar de samenwonende vrouwen verdelen huishoudelijke taken gelijkjer dan heteroseksuele stellen. Hoewel de mannenstellen en vrouwenstellen taken ongeveer even gelijk verdelen, valt wel op dat hun werkuren verschillen. In de mannenstellen die deelnamen aan het onderzoek wordt vaker door beide partners voltijd gewerkt, in huishoudens met twee vrouwen werken beiden vaker in deeltijd.

De analyses van de vragenlijstdata suggereren dat de participatie in betaald werk en onbetaald werk niet alleen samenhangt met iemands geslacht, maar ook met het geslacht van de partner. Een vrouw die samenwoont met een vrouw heeft een gelijkere taakverdeling dan een vrouw die samenwoont met een man. Maar in beide gevallen is het waarschijnlijk dat zij een deeltijdbaan heeft. Dit patroon lijkt erop te wijzen dat de gewenste arbeidsduur voor mannen en vrouwen anders is. Dit bleek ook uit de bevinding dat zowel mannen als vrouwen, ongeacht het geslacht van de partner, aangaven een kortere arbeidsduur voor moeders wenselijker te vinden dan voor vaders.

In hoofdstuk 5 van dit rapport worden de interviews beschreven die met twaalf stellen van gelijk geslacht zijn gehouden. Deze interviews geven zicht op de totstandkoming van de taakverdeling bij deze stellen (onderzoeksvraag 2) en bieden een aantal aanknopingspunten voor verder onderzoek naar dit thema. Door de totstandkoming van de taakverdeling bij stellen van gelijk geslacht te vergelijken met die bij heteroseksuele stellen, kan meer licht worden geworpen op de rol van economische en sociologische overwegingen. Immers, deze stellen kunnen zich niet conformeren aan het standaard 'script' dat voor heteroseksuele stellen vaak het referentiekader is. Er kan namelijk niet voor een verdeling worden gekozen waarbij de vrouwelijke partner de grootste verantwoordelijkheid voor het huishouden heeft en de mannelijke partner het meeste betaalde werk verricht. Dit zou kunnen betekenen dat rolverwachtingen helemaal geen rol spelen en de verdeling puur op basis van economische overwegingen wordt gemaakt.

De gesprekken lieten zien dat economische overwegingen eveneens een rol speelden. Bij de keuze voor het aantal werkuren werd er bijvoorbeeld rekening gehouden met het gewenste uitgavenpatroon of het pensioen. Toch waren vooral de voorkeuren van de partners leidend voor de taakverdeling. Maar terwijl deze verdeling van voorkeuren bij hetero-

seksuele stellen vaak samenvalt met maatschappelijke normen over mannen en vrouwen (Bianchi et al. 2012; Bittman et al. 2003; Ridgeway 2011), is dit bij stellen van gelijk geslacht niet het geval. Bij heteroseksuele stellen is het over het algemeen de vrouw die het leuker vindt om zorgtaken te doen, die zich hier meer verantwoordelijk voor voelt en die de hoogste standaarden heeft (Poortman en Van der Lippe 2009). Bij LHb-stellen is het meer een kwestie van toeval of voorkeur wie bijvoorbeeld het meeste huishoudelijke werk doet. Deze stellen kunnen ook niet terugvallen op maatschappelijke 'draaiboeken' die voorschrijven wie wat doet. Uit de gesprekken kwam daarnaast naar voren kwam dat men het niet vervelend vond als men met gedrag op het werk of in het huishouden niet voldeed aan genderstereotypen. Dit omdat ze zich altijd al anders hebben gevoeld dan anderen en ze een situatie waarin mannen alleen 'mannelijke klussen' doen en vrouwen alleen 'vrouwelijke taken' binnen de context van hun relatie simpelweg als onrealistisch zien. Als datgene wat in de interviews naar voren is gekomen, wordt vergeleken met de kennis die over heteroseksuele stellen bekend is, valt op dat er ook overeenkomsten zijn. Ook bij heteroseksuele stellen wordt de verdeling van arbeid door de partners zelf vaak gezien als het resultaat van de specifieke omstandigheden en voorkeuren van het stel, en niet van bredere maatschappelijke rolverwachtingen (Wiesmann et al. 2008). En ook heteroseksuele stellen zijn tevreden met de taakverdeling als ze het gevoel hebben dat deze in goed overleg tot stand is gekomen of dat er goede (pragmatische) redenen voor waren (Geerts en Roeters 2016; Kluwer et al. 2002).

6.2 Kanttekeningen en suggesties voor verder onderzoek

Bij het duiden van de bevindingen van dit rapport is het belangrijk om voor ogen te houden dat de respondenten die de enquêtes hebben ingevuld en zijn geïnterviewd geen representatieve afspiegeling zijn van de (LHb-)populatie. Bij zowel de kwantitatieve als de kwalitatieve studie hebben we ons gericht op mensen die samenwonen en er is geen toevalssteekproef getrokken. De deelnemers aan de kwantitatieve studie zijn deelnemers aan een langlopend panelonderzoek. Dit kan een selectieve groep zijn (die bijvoorbeeld veel tijd heeft om aan een dergelijk onderzoek mee te doen is) waardoor het niet uit te sluiten is dat deze groep in hun gedrag en houdingen afwijkt van de Nederlandse bevolking als geheel. De ondervraagden in de kwalitatieve studie zijn via het eigen netwerk van de onderzoekers geworven en zijn om deze reden een selectieve groep. Het is eveneens goed om op te merken dat we ons gebaseerd hebben op gegevens die door de ondervraagden zelf zijn gerapporteerd. We weten hierdoor hoe ze zéppen dat ze betaalde en onbetaalde arbeid verdelen, maar hebben hier geen objectieve informatie over.

Het is aan te bevelen dat toekomstig onderzoek de taakverdeling bij stellen van gelijk geslacht nader onder de loep neemt. De economische verklaring stelt dat de partner met de meeste hulpbronnen het meeste werkt en het minste zorgt. Deze verwachting was met de beschikbare data niet te onderzoeken, maar het zou interessant zijn als toekomstig onderzoek zou kunnen nagaan of dit bij LHb-stellen ook het geval is. Met informatie over de tijdsbesteding zouden daarnaast subtielere verschillen in de verdeling kunnen worden

blootgelegd en kan worden nagegaan welke verschillen er bestaan in de totale tijd die stellen en individuen aan onbetaalde arbeid besteden.

In dit onderzoek zijn we vooral ingegaan op de processen binnen het gezin en was er minder aandacht voor de omgeving. Het was bijvoorbeeld interessant geweest om te weten welke ruimte heteroseksuelen en LHb'ers van hun werkgever krijgen om onbetaalde zorgtaken te vervullen. Ook werkgevers voegen zich vaak naar maatschappelijke normen en verwachten over het algemeen dat mannen de prioriteit bij het betaalde werk leggen, terwijl van vrouwen wordt verwacht dat zij onbetaald werk zoals zorg en het huishouden prioriteren (Thompson 1999). Gaat dit ook op voor mensen met een partner van gelijk geslacht? Of gaat een werkgever misschien eerder mee in het verzoek van een mannelijke werknemer om deeltijd te werken als hij of zij weet dat de zorg voor een kind moet worden gedeeld met een mannelijke partner? Toekomstig onderzoek zou zulke vragen kunnen oppakken.

In dit onderzoek lag de nadruk op betaalde arbeid en onbetaalde arbeid (zorg en huishouden): twee activiteiten die gedurende een lange periode in de levensloop spelen. De eisen van werk en vanuit het privéleven variëren echter gedurende de levensloop (Bianchi en Milkie 2010; Craig en Bittman 2008). De geboorte van kinderen bijvoorbeeld brengt nieuwe zorgtaken met zich mee en onderzoek onder heteroseksuele stellen heeft laten zien dat dit de man-vrouwverdeling vaak schever maakt, doordat vrouwen dan meer gaan zorgen en minder gaan werken (Portegijs en Van Brakel 2016). Hoewel een deel van zowel de heteroseksuele als de LHb-stellen kinderen had, is hier niet in het bijzonder naar gekeken. Toekomstig onderzoek zou dit wel kunnen doen. In een levensloopbenadering zouden ook eerdere relaties kunnen worden meegenomen om na te gaan of eventuele conflicten over de taakverdeling meespeelden in de beëindiging van de relatie. In de gesprekken leken de stellen zeer tevreden met de verdeling van betaalde en onbetaalde arbeid en viel ook op dat de voorkeuren en vaardigheden van beide partners complementair waren. Het is echter ook denkbaar dat dit gedeeltelijk verklaart waarom deze stellen samen zijn.

6.3 Maatschappelijke implicaties

Dit rapport is grotendeels verkennend van aard en had als voornaamste doel om zicht te geven op de manier waarop LHb'ers betaalde en onbetaalde arbeid verdelen. Ook als we de kanttekeningen bij het onderzoek in ogenschouw nemen, hebben de bevindingen van het literatuuroverzicht, de kwantitatieve studie en de interviews een aantal maatschappelijke implicaties. De belangrijkste bevinding is dat de manier waarop stellen betaalde en onbetaalde arbeid verdelen is ingebed in de bredere maatschappelijke context en dat gender hierbij nog altijd een grote rol speelt. Terwijl onderzoek naar heteroseksuele stellen laat zien dat de taakverdeling vaak ongelijk is, omdat mannen meer betaald werken en vrouwen meer onbetaald werk zoals zorg en huishouden verrichten, suggereert dit rapport dat gender minder bepalend is bij stellen waar traditionele rolpatronen niet van toepassing zijn. Het beeld dat naar voren komt, is dat stellen van gelijk geslacht betaalde en onbetaalde arbeid gelijkjer verdelen en dat ze veel waarde hechten aan die gelijke verdeling.

Deze bevindingen laten zien dat normen en gedrag variabel zijn en mannen bereid zijn om te zorgen en vrouwen bereid zijn om te werken. Een aantal van de mannen waarmee gesproken is, gaven bijvoorbeeld ook aan veel voldoening uit zorgtaken te halen en een aantal vrouwen uitten duidelijke werkambities. Het is goed denkbaar dat het gebrek aan normatieve kaders over hoe zij taken onderling moeten verdelen hun de vrijheid geeft om hun gedrag af te stemmen op hun wensen. Hoewel de hardnekkigheid van traditionele rolpatronen vaak wordt benadrukt, lijkt er dus wel degelijk ruimte voor verandering te zijn. Een tweede implicatie heeft betrekking op de aannahme van het emancipatiebeleid dat als mannelijke partners thuis meer onbetaald werk zoals zorg en huishouden zouden verrichten, de vrouwen meer betaald buitenshuis zouden gaan werken (TK 2015/2016b). De bevindingen uit dit rapport suggereren dat dit zeker niet de enige barrière of overweging is voor vrouwen. In de huishoudens van twee vrouwen wordt de onbetaalde arbeid weliswaar gelijkverdeeld, maar wordt er toch veel in deeltijd gewerkt. Ook uit Nederlands onderzoek blijkt dat meer huishoudelijke en zorgtaken door de partner voor slechts weinig vrouwen een voorwaarde vormt om meer uren te werken; andere voorwaarden spelen een grotere rol (Portegijs en van Brakel 2016).

Aangezien de taakverdeling van partners in de privésfeer ligt, is het voor beleidsmakers niet mogelijk om direct in te grijpen op de normen en voorkeuren van partners. Wel kunnen ze in de ontwikkeling van hun beleid voor ogen houden dat de maatschappelijke normen nog altijd een grote rol spelen in de totstandkoming van de taakverdeling. Wanneer rolverwachtingen voor mannen en vrouwen in de samenleving en op de arbeidsmarkt breed worden gedeeld, is het voor mannen lastiger eventuele zorgambities te verwezenlijken en zullen vrouwen hinder ondervinden als ze hun arbeidsduur willen uitbreiden.

Summary

Equal shares? The distribution of work and care among same-sex couples

This report explored the division of paid and unpaid work among Dutch same-sex couples. We proceeded in three steps: we reviewed the literature, analysed quantitative data comparing heterosexual and same-sex couples, and explored the experiences of same-sex couples through a small qualitative study.

Earlier research into same-sex couples suggests same-sex couples have a more equal division of labour than heterosexual couples. These studies are, however, largely qualitative in nature and tend to focus the US and lesbian couples. Our own analysis of Dutch survey data confirms the expectation that same-sex couples divide paid and unpaid work more equally than heterosexual couples. For example, the likelihood that both partners work part-time or fulltime is higher among same-sex couples. With regard to the division of domestic work, the differences are less clear, but cohabiting women seem to share household tasks more equally than heterosexual couples. Because the data on the division of domestic work is not very detailed and we were unable to analyse the division of child care, it is possible that we were not able to detect more (subtle) differences between same-sex and different-sex couples. In general, the differences between gay and lesbian couples are small. Men who cohabit with a male partner are more likely to work fulltime than women who cohabit with a female partner.

The survey data was also used to explore the question whether respondents in same- and different-sex couples differ in their attitudes with regard to paid and unpaid work. The participants in our study who had a partner of the same sex were more progressive in a number of ways. For example, the LHB-respondents were less likely to agree with the statement that women are more suitable to provide informal care for relatives. Moreover, those with a partner of the same sex attach a higher importance to equality in the couple relationship. These progressive attitudes could explain why same-sex couples divide paid and unpaid labour more equally.

The qualitative study focuses on the experiences of same-sex couples. We interviewed twelve same-sex couples and talked about their division of labour and the rationale behind this. Three central themes emerged. Firstly, those who were interviewed emphasised that the division of labor was based on the preferences and standards of both partners. For example, the partner who most likes to clean – or dislikes this the least – is most responsible for this specific task. Secondly, the interviewees emphasized the importance of an equal division of labor. This does not imply that both partners have to spend exactly the same amount of time on specific tasks, but the couples prefer that both partners participate in paid work and housework. The couples observe a difference between their own division of labour and the more traditional division among heterosexual couples. At the same time, the couples also noted that they were part of progressive networks and that

many of their (homo- and heterosexual friends) share paid work and care equally. Thirdly, the couples also mentioned a number of more practical considerations that seem to affect the division of labour. Some couples mention economic considerations (although rarely explicitly). Moreover, the job characteristics of the partners also played a role: many of the men and women who were interviewed were employed in sectors such as culture and education that provide a lot of flexibility in terms of combining paid of unpaid work. Concluding, the report suggests that people with a partner of the same sex are less likely to conform to gendered role expectations. Their specific circumstances not only inhibit a traditional role pattern, the couples also place greater value on equality. The finding that the division of labour is more equal among these couples than among heterosexual couples suggests that homosexual and bisexual men experience fewer restrictions when it comes to their participation in care work, whereas it provides lesbian and bisexual women with more opportunities to participate on the labour market.

Literatuurlijst

- Balsam, Kimberly F. (2004). Pioneers in partnership: Lesbian and gay male couples in civil unions compared with those not in civil unions and married heterosexual siblings. In: *Journal of Family Psychology*, jg. 18, nr. 2, p. 275-286.
- Becker, Gary (1981). *A treatise on the family*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Bianchi, S.M. en M.A. Milkie (2010). Work and family research in the first decade of the 21st century. In: *Journal of Marriage and Family*, jg. 72, nr. 3, p. 705-725.
- Bianchi, Suzanne M., Liana C. Sayer, Melissa A. Milkie en John P. Robinson (2012). Housework: Who did, does or will do it, and how much does it matter? In: *Social Forces*, jg. 91, nr. 1, p. 55-63.
- Bittman, Michael, Paula England, Liana Sayer, Nancy Folbre en George Matheson (2003). When Does Gender Trump Money? Bargaining and Time in Household Work. In: *American Journal of sociology*, jg. 109, nr. 1, p. 186-214.
- Blood Jr., Robert O. en Donald M. Wolfe (1960). *Husbands and wives: The dynamics of family living*. Oxford: Free Press.
- Blumstein, Philip en Pepper Schwartz (1983). *American couples*. New York: William Morrow.
- Bos, Henny M.W., Frank van Balen en Dymphna C. van den Boom (2007). Child adjustment and parenting in planned lesbian-parent families. In: *American Journal of Orthopsychiatry*, jg. 77, nr. 1, p. 38.
- Cannaerts, M. (2016). *Doing gender in een one-gender huishouden* (masterthesis). Brussel: Vrije Universiteit Brussel.
- Chan, Raymond W., Risa C. Brooks, Barbara Raboy en Charlotte J. Patterson (1998). Division of labor among lesbian and heterosexual parents: Associations with children's adjustment. In: *Journal of Family Psychology*, jg. 12, nr. 3, p. 402.
- Cloïn, M. en A. Roeters (2016). Drukke aan de vooravond van de participatiesamenleving: Sociale verschillen en trends in de totale tijd besteed aan betaalde en onbetaalde arbeid in Nederland. In: *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*, jg. 31, nr. 4, p. 376-392.
- Craig, Lyn en Michael Bittman (2008). The incremental time costs of children: An analysis of children's impact on adult time use in Australia. In: *Feminist Economics*, jg. 14, nr. 2, p. 59-88.
- Davis, Shannon N. en Theodore N. Greenstein (2009). Gender ideology: Components, predictors, and consequences. In: *Annual Review of Sociology*, jg. 35, nr. 1, p. 87-105.
- Downing, Jordan B. en Abbie E. Goldberg (2010). Lesbian mothers' constructions of the division of paid and unpaid labor. In: *Feminism & Psychology*, jg. 21, nr. 1, p. 100-120.
- Evertsson, Marie (2014). Gender ideology and the sharing of housework and child care in Sweden. In: *Journal of Family Issues*, jg. 35, nr. 7, p. 927-949.
- Ferree, Myra Marx (2010). Filling the glass: Gender perspectives on families. In: *Journal of Marriage and Family*, jg. 72, nr. 3, p. 420-439.
- Fuwa, Makiko (2004). Macro-level gender inequality and the division of household labor in 22 countries. In: *American Sociological Review*, jg. 69, nr. 6, p. 751-767.
- Geerts, A. en A. Roeters (2016). *He said, she said: Parental perceived fairness of time allocation and relationship satisfaction* (master thesis). Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Goldberg, Abbie E. (2013). 'Doing' and 'Undoing' Gender: The Meaning and Division of Housework in Same-Sex Couples. In: *Journal of Family Theory & Review*, jg. 5, nr. 2, p. 85-104.
- Goldberg, Abbie E. en Maureen Perry-Jenkins (2007). The division of labor and perceptions of parental roles: Lesbian couples across the transition to parenthood. In: *Journal of Social and Personal Relationships*, jg. 24, nr. 2, p. 297-318.
- Goldin, Claudia (2015). How to Achieve Gender Equality. In: *The Milken Institute Review*, p. 24-33, geraadpleegd via https://scholar.harvard.edu/files/goldin/files/gender_equality.pdf.

- Henehan, David, Esther D. Rothblum, Sondra E. Solomon en Kimberly F. Balsam (2008). Social and demographic characteristics of gay, lesbian, and heterosexual adults with and without children. In: *Journal of GLBT Family Studies*, jg. 3, nr. 2-3, p. 35-79.
- Hook, Jennifer L. (2006). Care in context: Men's unpaid work in 20 countries, 1965-2003. In: *American Sociological Review*, jg. 71, nr. 4, p. 639-660.
- Hook, Jennifer L. (2017). Women's Housework: New Tests of Time and Money. In: *Journal of Marriage and Family*, jg. 79, nr. 1, p. 179-198.
- Jaspers, Eva en Ellen Verbakel (2013). The division of paid labor in same-sex couples in the Netherlands. In: *Sex roles*, jg. 68, nr. 5-6, p. 335-348.
- Kluwer, Esther S., José A.M. Heesink en Evert Vliert (2002). The division of labor across the transition to parenthood: A justice perspective. In: *Journal of Marriage and Family*, jg. 64, nr. 4, p. 930-943.
- Komter, Aafke (1989). Hidden power in marriage. In: *Gender & Society*, jg. 3, nr. 2, p. 187-216.
- Kurdek, Lawrence A. (2006). Differences between partners from heterosexual, gay, and lesbian cohabiting couples. In: *Journal of Marriage and Family*, jg. 68, nr. 2, p. 509-528.
- Kuyper, L. (2016). *LHBT-monitor 2016. Opvattingen over en ervaringen van lesbische, homoseksuele, biseksuele en transgender personen*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Malmquist, Anna (2015). Women in lesbian relations: construing equal or unequal parental roles? In: *Psychology of Women Quarterly*, jg. 39, nr. 2, p. 256-267.
- Moore, Mignon R. en Michael Stambolis-Ruhstorfer (2013). LGBT sexuality and families at the start of the twenty-first century. In: *Annual Review of Sociology*, jg. 39, nr. 1, p. 491-507.
- Patterson, Charlotte J., Erin L. Sutfin en Megan Fulcher (2004). Division of labor among lesbian and heterosexual parenting couples: Correlates of specialized versus shared patterns. In: *Journal of Adult Development*, jg. 11, nr. 3, p. 179-189.
- Poortman, Anne-Rigt en Tanja van der Lippe (2009). Attitudes toward housework and child care and the gendered division of labor. In: *Journal of Marriage and Family*, jg. 71, nr. 3, p. 526-541.
- Portegijs, W. en M. van Brakel (red.) (2016). *Emancipatiemonitor 2016*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Pyke, Karen en Scott Coltrane (1996). Entitlement, obligation, and gratitude in family work. In: *Journal of Family Issues*, jg. 17, nr. 1, p. 60-82.
- Ridgeway, Cecilia L. (2011). *Framed by gender: How gender inequality persists in the modern world*: Oxford University Press.
- Ruppner, Leah E. (2010). Cross-national reports of housework: An investigation of the gender empowerment measure. In: *Social Science Research*, jg. 39, nr. 6, p. 963-975.
- Sayer, Liana C. (2005). Gender, time and inequality: Trends in women's and men's paid work, unpaid work and free time. In: *Social Forces*, jg. 84, nr. 1, p. 285-303.
- Shechory, Mally en Riva Ziv (2007). Relationships between gender role attitudes, role division, and perception of equity among heterosexual, gay and lesbian couples. In: *Sex roles*, jg. 56, nr. 9-10, p. 629-638.
- Thompson, C.A., L.L. Beauvais & K.S. Lyness (1999). When work-family benefits are not enough: The influence of work-family culture on benefit utilization, organizational attachment, and work-family conflict. In: *Journal of Vocational Behavior*, 54, p. 392-415.
- Thompson, Linda en Alexis J. Walker (1989). Gender in families: Women and men in marriage, work, and parenthood. In: *Journal of Marriage and Family*, jg. 51, nr. 4, p. 845-871.
- TK (2015/2016a). *Reactie onderzoek 'Lekker vrij? Vrije tijd, tijdsdruk en de relatie met de arbeidsduur van vrouwen'*. Tweede Kamer, vergaderjaar 2015/2016, nr. 2016D12638.
- TK (2015/2016b). *Kamerbrief over voortgang Emancipatiebeleid*. Tweede Kamer, vergaderjaar 2015/2016, nr. 874280.
- Verbakel, Ellen en Matthijs Kalmijn (2014). Assortative Mating Among Dutch Married and Cohabiting Same-Sex and Different-Sex Couples. In: *Journal of Marriage and Family*, jg. 76, nr. 1, p. 1-12.

Vinne, H. van der (1998). *Eerlijk is eerlijk. Over de rechtvaardiging van de taakverdeling thuis*. Tilburg: Tilburg University Press.

Wiesmann, Stephanie, Hennie Boeije, Anneke van Doorne-Huiskes en Laura den Dulk (2008). 'Not worth mentioning': The implicit and explicit nature of decision-making about the division of paid and domestic work. In: *Community, Work & Family*, jg. 11, nr. 4, p. 341-363.

Publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau

SCP-publicaties

Onderstaande lijst bevat een selectie van publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau. Deze publicaties zijn in gedrukte vorm verkrijgbaar bij de (internet)boekhandel en zijn als pdf gratis te downloaden via www.scp.nl. Een complete lijst is te vinden op www.scp.nl/publicaties.

SCP-publicaties 2017

- 2017-1 *Grenzen aan de eenheid. De beleving en waardering van diversiteit en inclusiviteit onder medewerkers van Defensie* (2017). Iris Andriessen, Wim Vanden Berghe en Leen Sterckx. M.m.v. Jantine van Lisdonk en Ans Merens. ISBN 978 90 377 0814 1
- 2017-2 *Wie maakt het verschil? Sociale ongelijkheid in condities en consequenties van informele hulp. Oratie.* (2017). Alice de Boer. ISBN 978 90 377 0752 6
- 2017-3 *Langer zelfstandig. Ouder worden met hulpbronnen, ondersteuning en zorg* (2017). Cretien van Campen en Jurjen Iedema (SCP), Marjolein Broese van Groenou (VU-LASA) en Dorly Deeg (VUMC-LASA). ISBN 978 90 377 0817 2
- 2017-4 *Beleidssignalement Ervaringen van LHBT-personen met sport* (2017). Ine Pulles en Kirsten Visser. ISBN 978 90 377 0820 2 (pdf)
- 2017-5 *Voorzieningen verdeeld. Profijt van de overheid* (2017). Martin Olsthoorn, Evert Pommer, Michiel Ras, Ab van der Torre en Jean Marie Wildeboer Schut. ISBN 978 90 377 0821 9
- 2017-6 *Van oost naar west. Poolse, Bulgaarse en Roemeense kinderen in Nederland: ouders over de leefsituatie van hun kinderen* (2017). Ria Vogels, Simone de Roos, Freek Bucx. ISBN 978 90 377 0819 6
- 2017-7 *First steps on the labour market* (2017). Ans Merens, Freek Bucx en Christoph Meng (ROA). ISBN 978 90 377 0822 6
- 2017-8 *Zorg en ondersteuning in Nederland: kerncijfers 2015. Ontvangen hulp bij het huishouden, persoonlijke verzorging, verpleging en begeleiding* (2017). Debbie Verbeek-Oudijk, Lisa Putman, Mirjam de Klerk. ISBN 978 90 377 0818 9 (pdf)
- 2017-9 *Kwesties voor het kiezen. Analyses van enkele maatschappelijke thema's voor de Tweede Kamerverkiezingen 2017* (2017). ISBN 978 90 377 0770 0 (pdf)
- 2017-10 *Achtervolgd door angst. Een kwantitatieve vergelijking van angst voor slachtofferschap met een algemeen gevoel van onveiligheid* (2017). Lonneke van Noije en Jurjen Iedema. ISBN 978 90 377 0825 7
- 2017-11 *Discriminatie herkennen, benoemen en melden* (essay) (2017). Iris Andriessen. ISBN 978 90 377 0826 4 (pdf)
- 2017-12 *Dorpsleven tussen stad en land. Slotpublicatie Sociale Staat van het Platteland* (2017). Anja Steenbekkers, Lotte Vermeij en Pepijn van Houwelingen. ISBN 978 90 377 0830 1 (pdf)
- 2017-13 *Leren van verschillen. Opleidingsverschillen in de vrouwenemancipatie* (2017). Anne Roeters. ISBN 978 90 377 0829 5 (pdf)
- 2017-14 *Transgender personen in Nederland* (2017). Lisette Kuyper, m.m.v. Wim Vanden Berghe. ISBN 978 90 377 0831 8 (pdf)
- 2017-15 *Gelijk verdeeld. Een verkenning van de taakverdeling bij lhb-stellen* (2017). Anne Roeters, Floor Veerman en Eva Jaspers. ISBN 978 90 377 0832 5 (pdf)

Digitale publicaties 2017

Zorg en ondersteuning in Nederland: kerncijfers 2015 (onepager). Debbie Verbeek-Oudijk, Lisa Putman en Mirjam de Klerk. ISBN 978 90 377 0824 0, publicatiedatum 23-1-2017

Eerste treden op de arbeidsmarkt (digitaal magazine). Ans Merens, Freek Bucx, m.m.v. Christoph Meng (ROA). ISBN 978 90 377 0823 3, publicatiedatum 31-1-2017

Overige publicaties 2017

Burgerperspectieven 2017 | 1 (2017). Paul Dekker, Josje den Ridder en Pepijn van Houwelingen.

ISBN 978 90 377 0827 1

SCP-publicaties 2016

2016-1 *Trust, life satisfaction and opinions on immigration in 15 European countries* (2016). Jeroen Boelhouwer, Gerbert Kraaykamp en Ineke Stoop. ISBN 978 90 377 0775 5

2016-2 *Lekker vrij!? Vrije tijd van vrouwen, tijdsdruk en de relatie met de arbeidsduur van vrouwen* (2016). Wil Portegijs (scp), Mariëlle Cloin (scp), Rahil Roodsaz (Atria) en Martin Olsthoorn (scp). ISBN 978 90 377 0776 2

2016-3 *Kiezen bij de kassa. Een verkenning van maatschappelijk bewust consumeren in Nederland* (2016). Peggy Schyns. ISBN 978 90 377 0709 0

2016-4 *Kleine gebaren. Het belang van dorpsgenoten voor ouderen op het platteland* (2016). Lotte Vermeij. ISBN 978 90 377 0779 3 (pdf)

2016-5 *Niet buiten de burger rekenen! Over randvoorwaarden voor burgerbetrokkenheid in het nieuwe omgevingsbestel* (2016). Andries van den Broek, Anja Steenbekkers, Pepijn van Houwelingen en Kim Putters. ISBN 978 90 377 0774 8

2016-6 *Een lang tekort. Langdurige armoede in Nederland* (2016). Jean Marie Wildeboer Schut en Stella Hoff. ISBN 978 90 377 0780 9

2016-7 *Zorg en ondersteuning in Nederland: kerncijfers 2014* (2016). Lisa Putman, Debbie Verbeek-Oudijk, Mirjam de Klerk en Evelien Eggink. ISBN 978 90 377 0785 4 (pdf)

2016-8 *LHBT-monitor 2016. Opvattingen over en ervaringen van lesbische, homoseksuele, biseksuele en transgender personen* (2016). Lisette Kuyper. ISBN 978 90 377 0787 8

2016-9 *Overall rapportage sociaal domein 2015. Rondom de transitie* (2016). Evert Pommer en Jeroen Boelhouwer (red.). ISBN 978 90 377 0788 5

2016-10 *Samenvatting Overall rapportage sociaal domein 2015. Rondom de transitie* (2016). Evert Pommer, Jeroen Boelhouwer, Esther van den Berg en Maaïke den Draak. ISBN 978 90 377 0789 2

2016-11 *Societal Pessimism: A Study of its Conceptualization, Causes, Correlates and Consequences* (2016). Eefje Steenvoorden. ISBN 978 90 377 0786 1

2016-12 *Cumulaties in de jeugdhulp* (2016). Klarita Sadiraj, Michiel Ras en Evert Pommer. ISBN 978 90 377 0790 8 (pdf)

2016-13 *Gedeelde waarden en een weerbare democratie. Een verkenning op basis van bevolkingsenquêtes* (2016). Paul Dekker en Josje den Ridder. ISBN 978 90 377 0793 9 (pdf)

2016-14 *Thuiszorguitgaven en informele hulp. Relatie tussen veranderingen in de thuiszorguitgaven en het gebruik van informele hulp* (2016). Debbie Verbeek-Oudijk en Isolde Woittiez. ISBN 978 90 377 0792 2 (pdf)

2016-15 *Werkloos toezien? Gevolgen van de crisis voor emancipatie en welbevinden* (2016). Ans Merens en Edith Josten. ISBN 978 90 377 0791 5 (pdf)

- 2016-16 *Het brede-welvaartsbegrip volgens het scp* (2016). Jeroen Boelhouwer. ISBN 978 90 377 0794 6 (pdf)
- 2016-17 *Sport en cultuur. Patronen in belangstelling en beoefening* (2016). Annet Tiessen-Raaphorst en Andries van den Broek. ISBN 978 90 377 0795 3 (pdf)
- 2016-18 *Gemiddelde budgetten per cliënt (en dag) voor de cliënten met een voogdijmaatregel en cliënten die 18 jaar of ouder zijn* (2016). Evert Pommer en Klarita Sadiraj. ISBN 978 90 377 0797 7 (pdf)
- 2016-19 *Verzorgd in Europa: kerncijfers 2013. Een vergelijking van de zorg en ondersteuning voor 50-plussers in veertien Europese landen* (2016). Debbie Verbeek-Oudijk en Lisa Putman. ISBN 978 90 377 0798 4 (pdf)
- 2016-20 *Taking part in uncertainty. The significance of labour market and income protection reforms for social segmentation and citizens' discontent* (2016). J.C. Vrooman. ISBN 978 90 377 0799 1
- 2016-21 *Tussen groen en grijs. Een verkenning van tuinen en tuinieren in Nederland* (2016). Jeanet Kullberg. ISBN 978 90 377 0796 0
- 2016-22 *De dorpse doe-democratie. Lokaal burgerschap bekeken vanuit verschillende groepen dorpsbewoners* (2016). Lotte Vermeij, Joost Gieling. ISBN 978 90 377 0802 8 (pdf)
- 2016-23 *Aanbod van arbeid* (2016). Patricia van Echtelt, Simone Croezen, Jan Dirk Vlasblom, Marian de Voogd-Hamelink, m.m.v. Lucille Mattijssen. ISBN 978 90 377 0801 1
- 2016-24 *Beleidsignalering. Het gebruik van kinderopvang door ouders met lagere inkomens* (2016). Anne Roeters en Freek Bucx. ISBN 978 90 377 0803 5 (pdf)
- 2016-25 *Gemeentelijke prestaties gemeten. Een vooronderzoek naar de meting van prestaties van de lokale overheid op gemeentelijk niveau* (2016). Evert Pommer en Ingrid Ooms. ISBN 978 90 377 0804 2 (pdf)
- 2016-26 *Nieuwe Spaanse migranten in Nederland* (2016). Mérove Gijsberts, Marcel Lubbers, Fenella Fleischmann, Mieke Maliepaard en Hans Schmeets. ISBN 978 90 377 0805 9 (pdf)
- 2016-27 *Zorg en onbehagen in de bevolking* (2016). Paul Dekker, Josje den Ridder en Pepijn van Houwelingen, m.m.v. Sjoerd Kooiker. ISBN 978 90 377 0807 3 (pdf)
- 2016-28 *Wikken en wegen in het hoger onderwijs. Over studieloopbanen en instellingsbeleid* (2016). Lex Herweijer en Monique Turkenburg. ISBN 978 90 377 0806 6
- 2016-29 *Beperkt in functie. Trendrapportage ziekteverzuim, arbeidsongeschiktheid en arbeidsdeelname van mensen met gezondheidsbeperkingen* (2016). Redactie: Maroesjka Versantvoort en Patricia van Echtelt. ISBN 978 90 377 0808 0
- 2016-30 *Wel thuis? Literatuurstudie naar factoren die zelfstandig wonen van mensen met beperkingen beïnvloeden* (2016). Maaike den Draak, Anna Maria Marangos, Inger Plaisier, Mirjam de Klerk. ISBN 978 90 377 0811 0
- 2016-31 *De toekomst tegemoet. Sociaal en Cultureel Rapport 2016* (2016). Redactie: Andries van den Broek, Cretien van Campen, Jos de Haan, Anne Roeters, Monique Turkenburg en Lotte Vermeij. ISBN 978 90 377 0544 7
- 2016-32 *Integratie in zicht? De integratie van migranten in Nederland op acht terreinen nader bekeken* (2016). Redactie: Willem Huijnk en Iris Andriessen. ISBN 978 90 377 0812 7
- 2016-33 *Emancipatiemonitor 2016* (2016). Wil Portegijs (scp) en Marion van den Brakel (cbs) (red.). ISBN 978 90 377 0813 4

Digitale publicaties 2016

Armoede in kaart 2016 (card stack). Stella Hoff, Jean Marie Wildeboer Schut, Benedikt Goderis, Cok Vrooman. ISBN 978 90 377 0809 7, publicatiedatum 27-9-2016

Media:Tijd in kaart (card stack). Annemarie Wennekers, Jos de Haan en Frank Huysmans.

ISBN 978 90 377 0815 8, publicatiedatum 20-12-2016

Zorg en ondersteuning in Nederland: kerncijfers 2014 (onepager). Lisa Putman, Debbie Verbeek-Oudijk, Mirjam de Klerk en Evelien Eggink. ISBN 978 90 377 0784 7, publicatiedatum 25-4-2016

Overige publicaties 2016

Burgerperspectieven 2016 | 1 (2016). Josje den Ridder, Paul Dekker en Pepijn van Houwelingen, m.m.v. Esther Schrijver. ISBN 978 90 377 0772 4

Burgerperspectieven 2016 | 2 (2016). Josje den Ridder, Wouter Mensink, Paul Dekker en Esther Schrijver. ISBN 978 90 377 0800 4

Burgerperspectieven 2016 | 3 (2016). Paul Dekker, Lianne de Blok en Joep de Hart. ISBN 978 90 377 0810 3

Burgerperspectieven 2016 | 4 (2016). Paul Dekker, Josje den Ridder, Pepijn van Houwelingen en Andries van den Broek. ISBN 978 90 377 0816 5

Werkprogramma

Het Sociaal en Cultureel Planbureau stelt jaarlijks zijn Werkprogramma vast. De tekst van het lopende programma is te vinden op de website van het scp: www.scp.nl.